

ΛΗΚΥΘΟΣ¹ ΟΛΙΣΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Γράφει ο Δημήτρης Κ. Μπάκας

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Ο καθένας μας βρίσκει έναν προσωπικό δρόμο μέσα στο απέραντο τοπίο της ζωής και αυτός ο δρόμος συνιστά μια μοναδικότητα, όποιας διαδρομής και αν είναι. Ακόμη, και μια στοιχειώδης προσωπική εμπειρία προβληματισμού και εναρμόνισης μπορεί να είναι μια ελάχιστη συμβολή στην κοινή προσπάθεια της ζωής και όχι απλά της επιβίωσης του καθενός μας. Είναι, όμως, φυσιολογικό, όταν ξανοίγεται κανείς έστω και τον μικρό του ορίζοντα, να του δημιουργείται η εντύπωση ότι ανακάλυψε κάτι καινούργιο. Καινούργιο γι' αυτόν τον ίδιο φυσικά. Και αυτό, ίσως, είναι αρκετό να δώσει κάποια αξία στη επικοινωνία με τον διπλανό συνάνθρωπό του στη τόσο δύσκολη προσαρμογή στην πολύπλοκη σημερινή ζωή.

ΣΚΟΠΟΣ

Ο σκοπός του μικρού αυτού πονήματος είναι να κατατεθούν κάποιες προσωπικές εμπειρίες και απόψεις, που προέκυψαν από την προσπάθεια προσωπικής εναρμόνισης με τις δυσκολίες της ζωής με την ελπίδα να είναι πιθανά χρήσιμα ερεθίσματα, για όποιους έχουν τους ίδιους προβληματισμούς.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα πάντα στο Κόσμο μας μεταβάλλονται συνεχώς. Στον έμβιο ειδικά κόσμο υπάρχει μια συνεχής ανανέωση. Το αμετάβλητο είναι η εξαίρεση. Η ίδια η ζωή από τη φύση της σημαίνει μια συνεχώς ανανεούμενη διαδικασία. Όλα τα όντα ανανεώνονται. Ο ίδιος κανόνας ισχύει και για τον άνθρωπο και τα δημιουργήματά του. Η ανθρώπινη ιστορία και οι κοινωνίες των ανθρώπων παρουσιάζουν συνεχώς νέα πρόσωπα. Μόνον τα ανθρώπινα εκείνα οράματα, που δίνουν ενέργεια για δράση στους ανθρώπους και τις κοινωνίες πρέπει να είναι εμμενή. Είναι εκείνες οι έννοιες που από την κλασική ακόμη εποχή έλαβαν την μορφή των ιδεών λόγω της συνεχούς επίκλησής τους από τους ανθρώπους πολλών γενεών και μένουν, ακόμη, αναλλοίωτες. Οι ιδέες αυτές διατηρούνται παρά τον βραχύ βίο των προσώπων που τις βιώνουν. Μεταβάλλονται σε αξίες, γιατί καλύπτουν βασικές ανάγκες, **επιθυμίες² και προαιρέσεις³** τις οποίες αντιμετωπίζει ο άνθρωπος. Οι έννοιες αυτές συνθέτουν έναν κόσμο ξεχωριστό που είναι δημιούργημα του ανθρώπινου πνεύματος και έτσι ανήκουν σε όλη την ανθρωπότητα. Συνιστούν την ιστορική ανθρώπινη εμπειρία, το **καταπίστευμα⁴**.

Οι ποικίλοι θεσμοί που καθιερώθηκαν για να αντιμετωπιστούν πιο σύνθετες και σημαντικές ανάγκες απαιτούν συντονισμένη συλλογική προσπάθεια. Έτσι, προκύπτει η ανάγκη για σωστή δόμηση των ατόμων, ώστε να αποτελέσουν χρήσιμα μέλη μιας κοινωνίας συνεχώς

¹ **Λήκυθος:** Μικρού ή μεσαίου μεγέθους αγγείο, στο οποίο τοποθετούσαν κατά την αρχαιότητα αρωματικά έλαια ή προσφορές για τους νεκρούς. Εδώ έχει συμβολικό πνευματικό χαρακτήρα και διαχρονική φιλοσοφική διάσταση.

² **Επιθυμία:** Είναι η εσωτερική τάση του ανθρώπου, που τον ωθεί στην απόκτηση ή την απόλαυση συγκεκριμένου αντικειμένου, εμπειρίας κλπ. Κατά βάση δεν στηρίζεται στον Λόγο.

³ **Προαίρεση (φιλοσοφικά):** Είναι ο γενικός προσανατολισμός του ατόμου, με βάση τον οποίο αποφασίζει εκάστοτε περί του πρακτέου. Εδράζεται στον Λόγο και διέπεται από το ζεύγος των «αξιών», αγαθόν-κακόν. Άρα, προσδιορίζει το ποιόν της προσωπικότητας. Σε αντίθεση με τη «δόξα» (γνώμη), που διέπεται από το ζεύγος αξιών αλήθεια-ψεύδος.

⁴ **Καταπίστευμα:** Είναι το εμπιστευόμενο πράγμα σε κάποιον για κάποιο άλλο πρόσωπο. Είναι κατά κύριο λόγο όρος της νομικής επιστήμης και είναι ο θεσμός που παρέχει την ευχέρεια στον διαθέτη να καθορίσει απώτερο κληρονόμο στον οποίο περιέρχεται η κληρονομιά, εφόσον πεθάνει ο αρχικός κληρονόμος. Ο διαθέτης μπορεί να υποχρεώσει τον κληρονόμο, όπως μετά από ορισμένο χρονικό διάστημα ή μετά από ορισμένο γεγονός να παραδώσει ολόκληρη την κληρονομιά, που απόκτησε σε άλλο πρόσωπο που λέγεται καταπιστευματοδόχος.

βελτιούμενης που παραμένει πάντοτε ένα διαρκές **πρόταγμα**⁵. Ανάγκη ολοφάνερη, γιατί μόνον μια αυτάρκης στο πλαίσιο της κοινωνίας η ανθρώπινη ύπαρξη μπορεί να είναι ωφέλιμη και ευτυχής.

Στο μικρό αυτό πόνημα θα καταβληθεί προσπάθεια, μέσα στο πλαίσιο των δυνατοτήτων του γράφοντος, να διατυπωθούν κάποιες προσωπικές άρα και περιορισμένης εμβέλειας και εγκυρότητας θέσεις στα παρακάτω θέματα :

- Βασικά χαρακτηριστικά του σημερινού περιβάλλοντος, στο οποίο καλείται να αναπτυχθεί και να ενεργεί το άτομο.
- Μια συνοπτική ανάλυση του όρου **ολιστική παιδεία** στην εποχή μας.
- Ενδεικτικά βασικά θέματα θεωρητικής και πρακτικής φύσεως για συζήτηση και τεκμηρίωση.
- Συμπεράσματα και προτάσεις.

ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Το περιβάλλον

Ζούμε σε ένα περιβάλλον, το οποίο, συνοπτικά, περιγράφεται ως ακολούθως:

Ουσιαστικά ολόκληρος ο πλανήτης μας συνιστά μία κοινότητα, ένα παγκόσμιο «χωριό», όπως λέγεται χωρίς υπερβολή. Οι πολλαπλές παγκοσμιοότητες και η οικονομική παγκοσμιοποίηση σε συνδυασμό με τις ταχύτατες μετακινήσεις και ειδικότερα οι ακαριαίες επικοινωνίες έχουν δημιουργήσει ένα πολλαπλό και πολύπλοκο, ορατό και μη, χωροδικτύωμα περίξ της υδρογείου μας. Καμιά χώρα δεν είναι δυνατόν να μείνει απομονωμένη στον δικό της χώρο. Ό,τι συμβαίνει σε οποιοδήποτε σημείο της επιφάνειας της Γης έχει πιθανότατα επιπτώσεις καθολικές.

Ταυτόχρονα, παρουσιάζεται μια τεράστια πολυποικιλότητα σε όλους τους τομείς. Οι ιδεολογίες έχουν αμβλυνθεί, αν δεν έχουν ουσιαστικά εκλείψει. Τα κράτη έθνη έχουν λάβει διαφορετικό περιεχόμενο αλλά παραμένουν ως διακριτές υποστάσεις. Οι κοινωνίες κυριαρχούνται από έντονα μαζικά χαρακτηριστικά λόγω της ανάπτυξης των ατομικών **ελευθεριών** και της κατάρρευσης των δομών και θεσμών της αστικής τάξης.

Οι ανισότητες και οι αδικίες παραμένουν με τάση να μεγαλώνουν συνεχώς. Η ανομία είναι έντονη. Αξίες, αρετές και θεσμοί που συγκρατούσαν σε σχετική συνοχή τις δομές έχουν λάβει διαφορετικό περιεχόμενο, λόγω αλλαγής της κλίμακας ιεράρχησης και αξιολόγησης, και πιο ειδικότερα, λόγω της υποβάθμισης της ανθρωπιστικής σε σχέση με την επιστημονική-τεχνολογική-οικονομική και βιομηχανική υπερανάπτυξη που συνιστούν μια τετρακινητήρια μηχανή και οδήγησαν στην υπερεξειδίκευση.

Συνέπεια των παραπάνω και παρά τα αξιοθαύμαστα αποτελέσματα της κολοσσιαίας προόδου σε ορισμένους τομείς, όπως των επιστημών και της τεχνολογίας, παραμένει όνειρο απατηλό η ευτυχία των ανθρώπων. Οι αβεβαιότητες, ο φόβος και οι πολλαπλές ανασφάλειες μηδενίζουν κάθε ελπίδα για το μέλλον της ανθρωπότητας. Μια απόγνωση, φόβος ακόμη και τρόμος για το αύριο συσσωρεύουν μελαγχολία στους λαούς και προκαλούν την ουσιαστική τους παράλυση. Οι κοινωνίες παρουσιάζουν μαζικό χαρακτήρα και είναι τελείως θρυμματισμένες. Τα άτομα επίσης φαίνονται ανήμπορα να αντιδράσουν και να αντέξουν το τεράστιο

⁵ **Πρόταγμα**: Αυτό που προτάσσεται σε κάθε αναζήτηση και επιδίωξη, αλλά δεν είναι δυνατόν να καθορισθεί με απόλυτη ακρίβεια το περιεχόμενό του, που βρίσκεται σε διαρκή έλεγχο αναζήτησης.

⁶ **Ελευθερία**: Είναι το υπέρτατο αγαθό. Όταν νοιώθουμε ελεύθεροι, τότε είμαστε ευτυχισμένοι. Νοιώθουμε ευτυχισμένοι, όταν νοιώθουμε «ωραία», δηλαδή βρισκόμαστε μέσα στο κάλλος. Στην κατάσταση αυτή (του κάλλους) νοιώθουμε και το συναίσθημα της αγάπης πιο έντονο, άρα βρισκόμαστε σε μια συνθήκη ευδαιμονίας, τότε είμαστε πιο διατεθειμένοι να ανεχθούμε στέρηση σε κάποιο βαθμό και μέρους της ελευθερίας μας για να ζούμε σε ευχάριστη κατάσταση. Εκτιμάται ότι η ομορφιά ταυτίζεται σε σημαντικό βαθμό με την ελευθερία.

φορτίο που επωμίζονται. Οποιος μπορεί να σωθεί, σώζεται χωρίς να νοιάζεται για τον διπλανό του ξεχνώντας ότι καταβυθιζόμαστε όλοι μαζί. Αναζητείται μάταια ελπίδα!

Ο άνθρωπος αντιμετωπίζει πλέον πολύ περισσότερες ανάγκες για να αποκτήσει αυτάρκεια και ισορροπία. Και αυτό είναι το πρώτο παράδοξο. Πλουτίζει σε υλικά αγαθά και όμως ο δείκτης ευτυχίας φαίνεται ότι καταρρέει συνεχώς. Θεραπεία άμεση, μονομερής και λυσιτελής δεν αναμένεται από εξωτερική μεταφυσική πηγή. Η όποια λύση μπορεί να δοθεί μόνον από τον ίδιο τον άνθρωπο. Είναι ο μόνος υπεύθυνος για την κατάσταση στην οποία έχει βρεθεί και ο ίδιος αντιμετωπίζει άμεσα την πρόκληση να βρει λύσεις. Ως επιτακτική ανάγκη προκύπτει η απόκτηση προσωπικών ικανοτήτων, αρετών και η αρμονική συνεργασία μεταξύ των ατόμων. Μια ολιστική αρετή αρμοστικότητας (fitness). Αν αντέξει στα τεράστια προβλήματα που του συσσωρεύουν οι σύγχρονοι καιροί έχει καλώς. Θα υπάρξει ελπίδα για ένα μέλλον πιο φωτεινό. Άλλως, τα σύννεφα της απελπισίας και της δυστυχίας θα σκιάζουν τη ζωή όλων των ανθρώπων. Ακόμη, και εκείνων που τώρα θεωρούν τους εαυτούς των πετυχημένους ή και ... «έξυπνους»!.

Ο άνθρωπος ως πρόσωπο

Ο Άνθρωπος με τα συνεχώς εξελισσόμενα μέσα, που ο ίδιος ανέπτυξε αποκτά απίθανα μεγάλο αριθμό πληροφοριών, αλλά η κατάκτηση της αλήθειας, δηλαδή σαφούς εικόνας της πραγματικότητας, καθίσταται όλο και περισσότερο πιο πολύπλοκη υπόθεση. **Ουσιαστικά είναι ανέφικτη.** Ένα χάος ειδήσεων και πληροφοριών δημιουργήθηκε. Το άλγος του Σίσυφου τον βαρύνει ακατάπαυτα. Ένα πρόβλημα επιλύει και αναφύονται πολύ περισσότερα. Ο ίδιος ο άνθρωπος είναι ένας ζωντανός λογαριασμός και μάλιστα ανοιχτός. Κανείς, ούτε ο ίδιος, δεν μπορεί να προβλέψει τι θα προστεθεί ακόμη ή θα αφαιρεθεί, τι θα εξαλειφθεί ή τι θα μείνει ανεξόφλητο από χρεώσεις και τις πιστώσεις.

Η γνώση του ανθρώπινου **είναι** και ειδικότερα η αυτογνωσία είναι ένας μεγάλος άθλος. Το «γνώθι σαυτόν» που χάρισε στο Σωκράτη το θάνατο και την αθανασία σήμερα το ξέρουμε ότι σημαίνει την ανυπολόγιστη αξία, που έχει για τον άνθρωπο η απόφαση να μάθει και να γνωρίσει τα όρια των δυνάμεών του. Ο ίδιος ο άνθρωπος παρά το ότι είναι το μοναδικό έμβιον που μπορεί να θεωρήσει τον εαυτό του ως αντικείμενο γνώσης ακόμη και μετά από χιλιάδες χρόνια έλλογου βίου δεν έχει πετύχει ορισμό του εαυτού του με συγκεκριμένο τρόπο. Ψάχνουμε χρόνια τώρα να βρούμε μια έννοια που θα συμπεριλαμβάνει όλα τα ανθρώπινα στοιχεία. Άνθρωπος, άτομο, υποκείμενο, πρόσωπο. Από πού προέρχεται! Ποια είναι τα χαρακτηριστικά που τον ξεχωρίζουν από τα άλλα έμβια όντα! Ποιος ο σκοπός του ερχομού του σε αυτόν τον κόσμο! Ποια η σχέση με τον Κόσμο και πως μπορεί να δοθεί νόημα στη ζωή του. Ποιες είναι οι δυνάμεις που τον παρακινούν σε ενέργειες! Το είναι του μένει σταθερό και αμετάβλητο ή μεταβάλλεται και πως; Η ιδιοσυστασία είναι απλή, σταθερή η ίδια σε όλους τους ανθρώπους; Τεράστια και αναπάντητα ερωτήματα. Και όμως η ζωή του ανθρώπου με τη σημερινή μορφή του ξεπερνά τις 200 000 χρόνια.

Εκείνο όμως που φαίνεται ότι μένει σχεδόν αμετάβλητο είναι η μόνιμη ανάγκη να πολεμά για την επιβίωσή του επάνω στη Γη. Ζει μέσα σε ένα πλήθος αποριών-προβλημάτων, δοκιμών, αποτυχιών και επιτυχιών. Σε μια αλληλουχία πλάνης και αλήθειας. Σε μια εναλλαγή καλού και κακού και σε μια σύνθεση του ωραίου και άσχημου. Σε έναν κόσμο φόβου και γαλήνης.

Οι δυνάμεις του πηγάζουν από το ρίζωμά του στη μεγάλη Φύση. Το ανθρώπινο ον έχει μέσα στον κώδικα της ιδιοσυστασίας του καταβολές από τους προγόνους του ακόμη δεν μπορεί να επέμβει άμεσα σε αυτές. Κανείς, όμως, δε γνωρίζει τι θα γίνει στο μέλλον. Δέχεται

⁷ **Πρόσωπο- υποκείμενο:** Θεωρείται ότι μπορεί να είναι αποκλειστικά και μόνον ο άνθρωπος. Μια πολυσύνθετη έννοια που δεν μπορεί να προσδιοριστεί σταθερά και αποτελεσματικά. Είναι το σύνολο των γνωστικών και συναισθηματικών λειτουργιών που συντελούν στην περιβαλλοντική του προσαρμογή, αφορά δε τόσο στα έμφυτα όσο και επίκτητα στοιχεία. Μεταβάλλεται συνεχώς, γιατί και οι παράγοντες που την επηρεάζουν μεταβάλλονται.

όμως ως υποκείμενο και ένα πλήθος επιρροές από την κοινωνία όπου ζει και τον πολιτισμό των λαών. Τελικά, όμως, είναι το ίδιο το άτομο αντικείμενο επίδρασης μέσω της αγωγής και εκ μέρους του εαυτού του. Με την αγωγή μπορεί να αποκτήσει και άλλες ικανότητες, με τις οποίες θα κατορθώσει να αντιμετωπίσει το πλήθος των αναγκών που του προκαλεί η ίδια η ζωή.

Ο πλούσιος νοητικός εξοπλισμός σε συνδυασμό με συναισθηματικό και ενστιγματικό εσωτερικό του κόσμο, δηλαδή την εσωτερική πηγή ενέργειας, κάθε φορά τον καθιστά ικανό να αντιδρά, αναδρά και δρα με μια μεγάλη ισχύ για το ατομικό και γενικό καλό. Η θαυμάσια αυτή υλική, πνευματική, νοητική και ψυχική σύνθεση είναι η ανθρώπινη προσωπικότητα.

Της προσωπικότητας την ανάπτυξη έχουν σκοπό η παιδεία και η αγωγή του ατόμου.

Στο σημείο αυτό θαρρούμε ότι πρέπει να τονιστεί ένα νέο στοιχείο. Η άποψη της τελείωσης της προσωπικότητας που θεωρείτο ως οδηγός και είχε ως προϋπόθεση μια πιο σταθερή κατάσταση στον κόσμο και θεωρούσε πιο συγκεκριμένες και σταθερές και ανακτήσιμες με την αγωγή ικανότητες του ανθρώπου αμφισβητείται με τα σημερινά δεδομένα των επιστημών. Σήμερα η ανθρωπινότητα της προσωπικότητας εμφανίζεται, ως ανθρώπινη ενέργεια (ισχύς) προς και μαζί με τα πράγματα και τους συνανθρώπους. Ενεργείται μέσω της γνώσης και οδηγεί στην **αυτοπραγμάτωση** του ατόμου. **Μόνιμα πρότυπα δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν.** Μόνον μια ιδανική ανθρώπινη εικόνα- ιδέα. Η δε μόρφωση του ατόμου σκοπεύει στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας ως πρώτιστης αξίας και στην επικοινωνία-συνύπαρξη του προσώπου- αντικειμένου σε ένα νέο και εξελισσόμενο κόσμο υψηλής ανθρωπινότητας.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΚΑΤΑΠΙΣΤΕΥΜΑ

Η ιστορική ανθρώπινη εμπειρία έχει κατασταλάξει στα παρακάτω, λίαν συνοπτικά, συμπεράσματα ανάπτυξης της ανθρώπινης προσωπικότητας:

Η πρόοδος και ηθική και πνευματική ανόρθωση της ανθρωπότητας είναι εφικτή δια της ειρηνικής και βαθμιαίας ανυψώσεως του ατόμου. Ο ορθός **Λόγος** έχει λάβει παγκόσμιο χαρακτήρα σε ό,τι αφορά στα ανθρώπινα θέματα. Δεν τίθεται κανένα όριο στην αναζήτηση της αλήθειας και καμία γνώμη δε θεωρείται ως οριστική. Δεν αναγνωρίζονται πλέον απόλυτες αυθεντίες. Η ανθρωπότητα εξελίσσεται αφεαυτής χωρίς εξωτερικές μεταφυσικές παρεμβάσεις.

Το θρησκευέσθαι που στηρίζεται στο ευρύτερο υπόβαθρο συνιστά ένα βαθύτερο συναίσθημα πίστεως στην αξία της ιερότητας, με την οποία εκφράζεται η ύπατη σχέση του ανθρώπου με το Θείο. Δημιουργεί την πιο στερεή σύνδεση του ανθρώπου με το άπειρο και την αιωνιότητα. Οι άνθρωποι, στην πλειονότητά τους, βρίσκουν τη νοηματοδότηση και ισορροπία του βίου τους. Οι αρνητικές πρακτικές της οφείλονται στην κακή και δογματική εφαρμογή. Ήτοι είναι εκτροπές από την θεώρηση του Υπέρτατου Όντος, ως κρυστάλλωση της Σοφίας, του Κάλλους και του Αγαθού. Το αγνό θρησκευέσθαι συμβάλλει στην ειλικρινή αδελφοσύνη που είναι η ύπατη αξία μετουσίωσης του ατόμου σε πρόσωπο.

Η **ολιστική παιδεία** αποβλέπει στη σύνθεση της προσωπικότητας του ανθρώπου, ως μια αρμονική ολοκληρωμένη μορφή και μάλιστα ενταγμένη επίσης αρμονικά μέσα στο παγκόσμιο σκηνικό, δηλαδή στο ανθρώπινο και φυσικό περιβάλλον.

8 **Λόγος:** Στον Λόγο χρωστάει ο άνθρωπος τη γνωστική του ικανότητα, στην οποία οφείλει τις γνώσεις του για το πραγματικό αλλά την απομάκρυνσή του από αυτό. Είναι η παμμέγιστη φωτεινή πηγή που διασκορπίζει τα σκόνη της άγνοιας και αποκαλύπτεται η αλήθεια. Είναι το δώρο, που μπορεί να δώσει την ανθρωπινότητα στον άνθρωπο. Αλλά και μπορεί να τον μεταμορφώσει στο πιο άγριο θηρίο επί της Γης. Μόνον η ορθή χρήση του Λόγου, η ανθρώπινη ορθολογικότητα (ο ορθολογισμός) δημιουργεί την ικανότητα για αναβολή της ικανοποίησης μιας ορμής και ενός ενστίκτου, δηλαδή την αυτοκυριαρχία.

Σαφέστερη και ωραιότερη αποστολή από αυτή της Παιδείας δε θα μπορούσε να δοθεί! Μας δίδεται αποστολή συγκρότησης της ανθρώπινης προσωπικότητας μέσα στο πνεύμα της **χρυσής τομής**⁹, δηλαδή μέσα στον κανόνα της αρμονίας. Ούτε ασυδοσία, αλλά ούτε και πάκτωση πνευματική. Αλλά ο άριστος βαθμός ελευθερίας σε συνδυασμό με την ορθολογική οριοθέτηση. Η παιδεία τον άνθρωπο φροντίζει και δια του ανθρώπου την Κοινωνία. Δεν αγνοεί την επιρροή της Κοινωνίας και του Πολιτισμού επάνω στο άτομο και δεν ενδιαφέρεται αποκλειστικά για άτομα, ως αναχωρητές της ζωής. Τη μορφοποίηση ενεργών μελών της Κοινωνίας έχει η Παιδεία.

Μέσα στο πλαίσιο του πνεύματος αυτού θα κινηθεί παρούσα μελέτη. Θα αναζητηθούν στοιχεία από την τρέχουσα πραγματικότητα και θα καταβληθεί προσπάθεια να εναρμονιστούν με την ουσία του παραπάνω πνεύματος. Θαρρούμε ότι μόνον με αυτή την εναρμόνιση θα καταστεί δυνατή μια πιο ρεαλιστική νοηματοδότηση της ολιστικής παιδείας. Μεγάλη φιλοδοξία θα πει ο αναγνώστης. Μια κατάθεση συνοπτική και προσωπική αποτελεί το κείμενο. Όπως και μια επικοινωνία φιλική με τον αναγνώστη. Ένα πιθανό ερέθισμα για προσωπικό αναστοχασμό και μόνον.

ΓΕΝΙΚΗ ΑΔΡΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Όλοι σχεδόν οι μεγάλοι φιλόσοφοι αντιλαμβάνονται τη φιλοσοφία με ένα εντελώς προσωπικό τρόπο. Συμφωνούν, παρά ταύτα, ότι η φιλοσοφία και το φιλοσοφείν συνιστούν ύψιστη πνευματική δραστηριότητα του ανθρώπου και εν τέλει την καλύτερη καταξίωσή του ως έλλογου όντος. Το «δια το φεύγειν την άγνοια» και «δια το ειδέναι το επίστασθαι εδίκον και ου χρήσεως τινός ένεκεν» μας οδηγούν στο να θεωρείται η φιλοσοφική δραστηριότητα πέραν κάθε χρηστικού σκοπού και καθημερινότητας. Αυτό σημαίνει ότι η πραγματική γνώση θεωρείται ως πρώτιστο αγαθό και ειδοποιός διαφορά από τα άλλα έμβια όντα. Η επιστήμη με τη σειρά της που είναι τεκμηριωμένη γνώση με την έρευνα αποκαλύπτει τον Κόσμο. Άρα η φιλοσοφία με την επέμβασή της παιδεύει τον άνθρωπο, ώστε να επιλέγει τη σωστή χρήση των επιστημονικών κατακτήσεων. Ήτοι η επιστήμη αποκαλύπτει και η φιλοσοφία ερμηνεύει και διαφωτίζει. Αυτή η αλληλοεπίδραση είναι αποτέλεσμα της επιστημονικής προόδου και της φιλοσοφικής καλλιέργειας του ατόμου, δηλαδή της ηθικής και πνευματικής αγωγής και ωριμότητας του προσώπου. Η θεωρητική φιλοσοφική δραστηριότητα είναι, λοιπόν, άρρηκτα συνδεδεμένη με την ηθική δόμηση του ατόμου. Δηλαδή με την πράξη. Είναι ακριβώς όπως η ψυχή με το σώμα. Είναι ένα αδιάσπαστο είναι.

Από την εμφάνισή του επί της Γης ο άνθρωπος ένα μόνιμο πρόβλημα είχε και δυστυχώς ακόμη έχει και θα το έχει, να αντιμετωπίζει προβλήματα άλλοτε μικρά και άλλοτε ανυπέμβλητα. Πάρα πολλά τα αντιμετώπισε με απόλυτη επιτυχία. Άλλα τα παλεύει ακόμη. Άλλα τα έχει παραδεχτεί ως άλυτα. Ακολούθησε ποικίλους δρόμους για να ξεπεράσει το άλγος των προβλημάτων. Κατά βάση όμως χρησιμοποίησε το μεγάλο του όπλο τη νόησή του. Όταν ή-

⁹ **Χρυσή τομή:** Είναι η ιδανική αναλογία σύνθεσης των αντιθέτων: Είναι λόγος και όχι αριθμός. Εφαρμόζεται στα απειροελάχιστα όσο και στα απείρως μέγιστα. Στα μετρήσιμα και μη στοιχεία. Η ψυχή και το σώμα, το πνεύμα και η ύλη, η λογική και τα συναισθήματα ως αντίθετα προκαλούν δυϊσμούς και σύγχυση. Η αρμονική σύμφυση τους δίνει νόημα και αξία. Η χρυσή κλίμακα ($\phi:1:\Phi$), ανάλογα της έννοιας της μονάδας, παρέχει με ικανοποιητική προσέγγιση τα όρια αρμονικής σύμφυσης. Οι μοναδικές ιδιότητες της χρυσής τομής δημιουργούν χρυσές ανιούσες ($\phi:1:\Phi$) και κατιούσες ($\Phi:1:\phi$) αρμονικές κλίμακες αναλόγων στοιχείων. Η φύση είναι το υπέροχο παράδειγμα. Σε τρία «άλματα» αναδύθηκαν τα πιο σπουδαία φαινόμενα. Στο πρώτο άλμα, μέσα σε μια άρρητη ενεργειακή πλησμονή αναδύθηκε, ως αρμονική σύνθεση το άβιο σύμπαν. Σε ένα δεύτερο εξίσου θαυμαστό άλμα σε μια οντική πλησμονή αναδύθηκε το θαύμα τη ζωής, ο έμβιος κόσμος. Και σε ένα τρίτο, εξίσου απίθανο και παράδοξο άλμα και πάλι από μια υπερπολυπλοκότητα αναδύθηκε η ανθρώπινη συνείδηση. Στις θαυμαστές αυτές μεταλλάξεις και ειδικά στα όρια των μεταβολών του χάους προς την ευταξία αντανακλάται η αναλογία του χρυσού λόγου.

Παραδείγματα: Μαθητής: Δάσκαλος; Σχολείο (χρυσός μέσος ο Δάσκαλος).

Πολίτης: Βουλευτής; Κοινοβούλιο Πολιτεία, (χρυσός μέσος ο βουλευτής).

Στρατιώτης: αξιωματικός; στρατεύμα(χρυσός μέσος αξιωματικός).

ταν ανώριμη ακόμη η σκέψη του και είχε λιγότερες εμπειρίες, πολλούς κινδύνους τους δαιμονοποίησε από φόβο και προσπάθησε να τους εξευμενίσει. Με τη συνεχή όμως πάλη κόντρα σε κάθε κίνδυνο ανέπτυξε και άλλες δυνάμεις προσωπικές. Αντιλήφθηκε ότι άξιζε να στηριχθεί επάνω στην αλήθεια, που αποκτούσε με τη γνώση κυρίως.

Παράλληλα όμως διαπίστωσε ότι χωρίς θετική συναισθηματική και ψυχολογική στάση δεν είχε ενέργεια. Και ταυτόχρονα αντιλήφθηκε πλήρως, ότι ήταν απόλυτα απαραίτητη η συνεργασία με τον διπλανό του. Προέκυψαν νέες λοιπόν ανάγκες. Πρώτα μια αδιάκοπη όρεξη για μάθηση, που του έγινε φύση. «Ο άνθρωπος φύσει ορέγεται του ειδέναι». Ταυτόχρονα μια επιδίωξη ευεξίας και ευχαρίστησης κάθε μορφής και μιας ανακούφισης από το άγχος των προβλημάτων, ώστε να νοιώθει ευτυχής. Και οπωσδήποτε ήθελε την ανάσα του διπλανού του. Τα στηρίγματα λοιπόν ήταν ολόπλευρα. Στον εαυτό του, στη Φύση και στον συνάνθρωπο.

Αντίδοτο της ανασφάλειας, λοιπόν, ένας πληρέστερος προσωπικός εξοπλισμός. Εξιχνίαση και διαφωτισμός της πραγματικότητας, βοήθεια από το διπλανό του και αναζήτηση εσωτερικής ισορροπίας. Επάνω σε αυτές τις επιδιώξεις αναδύθηκε μια άλλη απαίτηση. Μια πιο σύνθετη αξία ως σχέση κάλυψης της ανάγκης της ανασφάλειας. Η αγάπη, η αρχαιοελληνική **φιλότης**. Η βάση της φιλανθρωπίας προς τον άνθρωπο όχι από οίκτο, αλλά από ειλικρινή αγάπη στον άνθρωπο, ως «χαρίεν ον». Τον συνάνθρωπο. Πραγματικά ποια ανακούφιση από το άλγος νοιώθει ο άνθρωπος όχι αποκλειστικά με την παρουσία κάποιου που τον εμπιστεύεται και τον αγαπά, αλλά και με την απλή σκέψη ότι υπάρχει κάπου, ένας φίλος, ένας παππούς, μια μάνα ή και ένας απλά ειδικός (γιατρός, ακόμη και πολιτικός) που τον εμπιστεύεται. Ακόμη και μια ελπίδα ή μια απλή πεποίθηση πολύ περισσότερο μια πίστη ότι κάτι υπάρχει που μας αγαπά και μοιράζεται μαζί μας τον πόνο μας και το φόβο μας. Να μιλάμε (ομιλούμε) μαζί τους. Ακόμη και σε μια... φωτογραφία! ή ένα εικόνισμα μπροστά στο οποίο βρίσκουμε την ανακούφιση από τον πόνο. Τόσο ευαίσθητη και λεπτή είναι η ισορροπία μέσα μας!

Μόνον με τη συνεχή αναζήτηση μπορούμε να αναπτύξουμε και άλλες δυνάμεις, με τις οποίες θα αποκτήσουμε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση, τα απαραίτητα εκείνα στοιχεία, τις αρετές, για την ισορροπία μας. Και επειδή οι εμπειρίες είναι ο πιο μεγάλος σύμβουλος σε αυτές τις περιπτώσεις των πολλών δυσκολιών και επειδή οι προσωπικές μας εμπειρίες δεν επαρκούν είναι απαραίτητο να τις αναζητήσουμε από εκείνους που τις έχουν και μάλιστα από εκείνους που βλέπουν καθαρότερα την πραγματικότητα, δηλαδή τους σοφούς όλων των εποχών. Από όλους ανεξαιρέτως κάτι έχουμε να πάρουμε. Εμείς απλά πρέπει να τα προσαρμόζουμε στα δικά μας δεδομένα. Και το τελευταίο είναι μια ξεχωριστή υψηλή τέχνη, είναι η τέχνη του βίου. Η **ζωή μας είναι μοναδική** για τον καθένα μας. Έτοιμες συνταγές και οι εύκολοι αφορισμοί είναι απλά γιατροσόφια. Ο καθένας υφαίνει τη ζωή του κυρίως με τη θέλησή του που περνάει υποχρεωτικά μέσα από τις δυσκολίες και τους κινδύνους που του επιφυλάσσουν τα άγνωστα επερχόμενα. Εμείς πρέπει να αποκτήσουμε ένα δικό μας τρόπο για να βρίσκουμε τρόπους αντιμετώπισης των αντιξοοτήτων. Οι άλλοι είναι συνοδοιπόροι, κοντινοί μας ή μακρινοί. Πρέπει να πάμε μαζί τους. Απαιτείται, όμως, πρώτα η δική μας εναρμόνιση στο **συνανήκειν**.

Κάθε καινούργια απαίτηση γεννάει και άλλες. Έτσι η πολυπλοκότητα της σημερινής εποχής έχει προκαλέσει τεράστιες απαιτήσεις, τις οποίες όπως φαίνεται, δεν είναι έτοιμος ο ανθρώπινος εγκέφαλος να τις αντιμετωπίσει. Δεν έχουν ακόμη επιτευχθεί εκείνα τα ολοκληρωμένης μορφής συστήματα, νευρώνες και συνάψεις του εγκεφάλου, για να αντιμετωπίσουμε όλες τις πιθανές περιπτώσεις. Εντούτοις όμως είναι δυνατόν με την προσωπική μας αγωγή, τουτέστιν με την πνευματική άθληση, να βελτιώσουμε τις ικανότητές μας, τις αρετές μας. Οπωσδήποτε όμως χωρίς τη βοήθεια του διπλανού μας δεν μπορούμε να πετύχουμε σπουδαία πράγματα. Άρα είμαστε υποχρεωμένοι να μάθουμε να συνυπάρχουμε και αυτό δημιουργεί και άλλες ικανότητες, αρετές.

Μόνον η σωστή αγωγή αναπτύσσει τις αρετές. Την παμμέγιστη σημασία πρώτοι είχαν διαπιστώσει οι άνθρωποι της πρώτης και βασικής άνοιξης του ανθρωπίνου πνεύματος, οι αρχαίοι Έλληνες. Εκείνοι την είχαν προσδιορίσει, ως πρώτιστη αξία και την καλλιεργούσαν κατά ορθό τρόπο δια βίου. Στην εποχή μας, δυστυχώς, όπως και σχεδόν σε όλο τον καλούμενο Δυτικό Κόσμο, την εκτρέψαμε από το σωστό προσανατολισμό. Απλούστατα, γιατί αντί να θεωρήσουμε την ανθρώπινη ύπαρξη ως πρώτη αξία προσδώσαμε πρώτιστη αξία στα υλικά πράγματα, αγαθά. Τους ανθρώπους τους μετατρέψαμε από αυτοσκοπό σε μέσο και εργαλείο παραγωγής άψυχων πραγμάτων. Αφαιρέθηκε από τον άνθρωπο η ανθρωπινότητα και τον μετατρέψαμε σε αριθμό δηλαδή χωρίς ταυτότητα. Δυστυχώς, η πλήρης εμπορευματοποίησης, το ανελέητο κυνήγι του κέρδους έφερε την απώλεια της ανθρώπινης πλευράς του ανθρώπου. Και οι αξίες αντιστράφηκαν. Έγινε ανατροπή στην ιεράρχησή τους. Η αξιοπρέπεια και αυτοσεβασμός, δηλαδή η αιδώς, μετατοπίστηκαν στη δεύτερη θέση και την πρώτη θέση πήραν η αναίδεια, το θράσος και η αλαζονεία. Η τήρηση των νόμων, το πιο ουσιαστικό στοιχείο συνύπαρξης, αντικαταστάθηκε με την ανομία, που πήρε τη μορφή...παλικάριάς, τουτέστιν μαγκιάς και ψευδοαρετής.

Να λοιπόν ο στίβος της αγωγής μπροστά μας. Απαιτείται μια κοπερνίκεια στροφή στις προτεραιότητες της Παιδείας. Θα επιδιώξουμε το άγλημα, ως δρόμο αρετής ή την εύκολη κατρακύλα, τις συνέπειες, της οποίας τις βιώνουμε στο μέγιστο βαθμό σήμερα!

Σχολιασμός: Η πολυπλοκότητα του σημερινού κόσμου μας, όπως και η συνεχής και ταχύτατη αλλαγή των συνθηκών στην πλανητική ζωή μας προκαλεί μεγάλες αβεβαιότητες στη ζωή των ανθρώπων και παρά το ότι σε πάμπολλους τομείς έχουν επιτευχθεί πραγματικά θαύματα εντούτοις η καθολική ευτυχία των ανθρώπων είναι ένα ουτοπικό όνειρο. Και όμως ο κόσμος μας είναι ο καλύτερος, που έχει υπάρξει ποτέ, αν το σκεφτούμε πιο ψύχραιμα.

Το άτομο με τη συνεχή βελτίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μετατρέπεται σε πρόσωπο-υποκείμενο με κυρίαρχο ρόλο στην ποιότητα της ζωής του, καθόσον ο βαθμός ελευθερίας του συνεχώς αυξάνεται. Παράλληλα όμως αυξάνεται και η επιτακτικότερη ανάγκη **προσωπικής ευθύνης**. Χωρίς αυτή η κοινωνία μετατρέπεται σε συνονθύλευμα και χάος. Η κοινωνίες παίρνουν μαζικότερο χαρακτήρα. Οι παραδοσιακοί δεσμοί της οικογένειας, του συγγενούς, αλλά και το πιο χειρότερο, του συνανθρώπου αλλοιώνονται άρα η κοινωνική συνοχή διαλύεται παρά το ότι οι επικοινωνίες φέρνουν εγγύτερα τους ανθρώπους.

Παρά το ότι πολλές παγκοσμιοότητες και η οικονομική παγκοσμιοποίηση δημιουργούν ένα πολλαπλό χωροδικτύωμα γύρω από τον πλανήτη μας εντούτοις η ανθρωπότητα παρουσιάζεται θρυμματισμένη σε μεγαλύτερο βαθμό. Συνέπεια αυτού είναι το άτομο να νοιώθει περισσότερο απομονωμένο παρά το ότι ζει σε μεγάλους ανθρωπίνους σχηματισμούς και γι' αυτό η ανασφάλεια, η απομόνωση και ο φόβος είναι πολύ πιο έντονα.

Όλα τα παραπάνω, με ξεχωριστό βάρος το καθένα, επιβάλλουν μια μορφή αγωγής και παιδείας προσαρμοσμένης κατάλληλα στον χρόνο, τρόπο και μεθόδους, ώστε να μπορούν τα άτομα να εξοικειώνονται ομαλότερα στις συνεχώς εξελισσόμενες και μη προβλέψιμες καταστάσεις. Εκτιμάται ότι πρέπει να επανέλθουμε στην ιεράρχηση των αξιών, όπως έχει προκύψει από τη σοφία και εμπειρία των περασμένων αιώνων. Το περιεχόμενο όμως των αξιών πρέπει να προέρχεται από τη σημερινή πραγματικότητα, ώστε να αναπτυχθεί το απαραίτητο ενδιαφέρον ανάληψης του κόπου εκ μέρους των ατόμων για καλλιέργεια των αντίστοιχων αρετών.

Ύψιστη αξία θεωρείται σήμερα η ανθρώπινη ύπαρξη που λαμβάνει τη μορφή του προσωπικότητας με κύριο αγαθό την ελευθερία συνδυασμένη με τον αντίστοιχο βαθμό ευθύνης. Ο άνθρωπος διαμορφώνεται σε πρόσωπο βελτιώνοντας την ανθρωπινότητα με ρυθμιστικές αξίες την αλήθεια, το κάλλος και την ηθική πράξη του. Τελικά η εναρμονισμένη ορθά ικανοποίηση όλων των αξιολογικών τάσεων συνθέτει την ολοκληρωμένη προσωπικότητα στη συνεχώς εξελισσόμενη κοινωνία.

Προσωπικότητες δομημένες με σωστή παιδεία είναι δυνατόν να συνθέσουν στη συνέχεια υγιή αρμονικά σύνολα και όχι φανατικές συσπειρώσεις ατόμων. Δηλαδή αρμονικές κοινωνίες, κοινότητες, δήμους, χώρες, έθνη κλπ. Η ποικιλομορφία δεν πρέπει να καταστραφεί. **Η ενότητα στην πολυποικιλότητα είναι το μεγάλο πρόταγμα.** Ο κάθε λαός μπορεί να διατηρήσει την ταυτότητά του και να συνυπάρξει μέσα στη διαφορετικότητα. Ειδικά εμείς οι Έλληνες, με το μοναδικό καταπίστευμα των αρχαίων προγόνων μας, με πολιτισμό που διαχέεται σε ολόκληρο τον Πλανήτη μας και με την πλουσιότερη και ωραιότερη γλώσσα του Κόσμου δεν έχουμε να φοβηθούμε από μια τέτοια εξέλιξη. Η υπεροχή του ελληνικού πνεύματος είναι τόσο συντριπτική έναντι των άλλων, ώστε θα κατισχύσει. Οφείλουμε όμως πρώτα εμείς να γίνουμε αυθεντικοί κοινωνοί του.

ΑΝΔΡΑΓΩΓΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ.

«Η παιδεία καθάπερ ευδαίμων χώρα πάντα τ' αγαθά φέρει» (η παιδεία έτσι ακριβώς όπως ευδαίμων χώρα παράγει όλα τα αγαθά). Σωκράτης.

Αγωγή (παιδαγωγία, ανδραγωγία, αυτοδιαπαιδαγώγηση).

Η λέξη αγωγή παράγεται από το ρήμα άγω που σημαίνει οδηγώ κάποιον προς ορισμένη κατεύθυνση, σε καθορισμένο στόχο, τον βοηθώ να ακολουθήσει κάποιο δρόμο. Είναι ουσιαστικά μια **επίδραση**. Με αυτή την έννοια έχει μια δυναμική διάσταση. Με την σημερινή όμως ευρύτερη έννοια, η διαδικασία της αγωγής δεν κινείται αποκλειστικά στα όρια των συνειδητών επιδράσεων των ενηλίκων πάνω στο παιδί, αλλά περιέχει και επιδράσεις από το πλατύτερο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Η αγωγή που έχει την ίδια πηγή που έχει και το ένστικτο της γονικής φροντίδας προκύπτει από μια υπέρτατη ανάγκη για να μπορέσει ο άνθρωπος να αντιμετωπίσει με αυτάρκεια τα προβλήματα που του προκαλεί το περιβάλλον, φυσικό και ανθρώπινο, με τελικό σκοπό να διασωθεί το ανθρώπινο είδος. Συνιστά ως εκ τούτου μια ύψιστη καθοριστικής σημασίας αξία. Στην περίπτωση της αγωγής καλύπτεται η πρώτη όλων των αναγκών η ίδια η επιβίωση του ατόμου. Μόνον όταν εξασφαλίσουμε την ύπαρξή μας μπορούμε να μιλάμε για άλλες αξίες.

Οι αξίες κατανοούνται ευκολότερα ως σχέσεις νοητές μεταξύ ενός υποκειμένου και ενός αντικειμένου που όταν συμβαίνουν καλύπτουν μια ανθρώπινη ανάγκη, προδιάθεση, ροπή ή επιθυμία. Αναδύονται από τον συναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου. Αλλά η αξιολόγηση τους ήτοι η ιεράρχησή τους γίνεται με γνώμονα τον ορθό λόγο. Κατ' αυτόν τον τρόπο η αξία της **αλήθειας** συνιστά το φως της πραγματικότητας, μέσα στο οποίο είναι δυνατή η ζωή. Χωρίς τη γνώση ο άνθρωπος είναι αίολος. Μόνο με την αλήθεια τακτοποιεί τον εξωτερικό Κόσμο και δεν τον φοβάται. Το **αγαθό**, με την έννοια του καλού, είναι ο απαραίτητος όρος της ανθρώπινης συνύπαρξης μέσα σε μια κοινωνία. Ρυθμίζει τις σχέσεις του ατόμου με το ανθρώπινο περιβάλλον. Και το **κάλλος** είναι εκείνο που διευθετεί τον εσωτερικό κόσμο (τον κόσμο των συναισθημάτων και ενστίκτων) της ανθρώπινης ύπαρξης απόπου ξεκινά κάθε είδους βούληση για πράξη. Μόνον ένα κατάλληλα μορφοποιημένο εσωτερικό μας είναι μπορεί να δημιουργήσει θετική ενέργεια. Και η μορφοποίηση αποπνέει την ωραιότητα.

Παρά το ότι και στα ζώα παρατηρείται μια μορφή αγωγής εντούτοις μόνον ο άνθρωπος, κυρίως λόγω της αυτοσυνειδησίας του, θεωρείται ως ον **εκπαιδεύσιμο** (homo educandus). Και μάλιστα λόγω των συνεχώς αυξανόμενων απαιτήσεων η αγωγή του διαρκεί ουσιαστικά σε όλο τον βίο του, οπότε υπεισέρχεται και η αυτοδιαπαιδαγώγηση. Η αγωγή από τη φύση της είναι μια αναγκαία αδιάκοπη δραστηριότητα, ώστε το άτομο να οδηγηθεί από τη στάση του δυνατού στην κατάσταση του πραγματικού και αναγκαίου. Κοντολογίς να μετακινηθεί από το απλό «είναι» στο «δέον είναι». Αυτό όμως επιτυγχάνεται δια της σωματικής αλλά κυρίως της πνευματικής και ψυχικής ενέργειας που διαθέτει και αναπτύσσει ο άνθρωπος. Η αγωγή και η παιδεία είναι ουσιαστικά ένα άθλημα, ένα πόνημα, ένα άλγημα. Μια διαρκής διαβίου προσπάθεια.

Θα διακρίναμε τρία βασικά στάδια της αγωγής, τα όρια των οποίων δεν είναι δυνατόν να καθοριστούν απόλυτα:

1. Κατά την παιδική ηλικία έχουμε τη φάση της **Παιδαγωγίας**. Κατά το στάδιο και οι αυτό που είναι το πιο βασικό η ευθύνη της αγωγής, κατά βάση, ανήκει στους μεγαλύτερους. Οι παιδαγωγοί καθορίζουν και ελέγχουν την πρόοδο των παιδευομένων. Η τεράστια αυτή ευθύνη, όμως, προϋποθέτει, οπωσδήποτε ότι μεγαλύτεροι να είναι ορθά πεπαιδευμένοι.

2. Οι απαιτήσεις της σύγχρονης ζωής είναι τεράστιες και συνεχώς αυξάνουν. Γι' αυτό το λόγο ακολουθεί ένα σπουδαιότερο στάδιο παιδείας, αυτό της **ανδραγωγίας** (andragogy) που είναι απόλυτα καθοριστικό. (Ανδραγωγία από την αγωγή του ενήλικου ανθρώπου. Άνδρας με την ομηρική έννοια του ανθρώπου). Το στάδιο αυτό αρχίζει, όταν ο νέος αποκτήσει και προσωπικές εμπειρίες και μπορεί να συμβάλει σταδιακά στην αγωγή του. Συνεχίζεται μετά την αρχική φάση της παιδαγωγίας. Διαφοροποιείται κυρίως ως προς τα παρακάτω στοιχεία της φιλοσοφίας της:

- Η αυτοεπίγνωση. Όσο το άτομο ωριμάζει μετατοπίζεται από ένα εξαρτημένο άτομο προς το να είναι ανθρώπινη ύπαρξη που αυτοπροσδιορίζεται.
- Όσο το άτομο ωριμάζει εναποθηκεύει προσωπικές εμπειρίες οι οποίες συνιστούν πηγή μάθησης και αγωγής.
- Προθυμία και ετοιμότητα μάθησης: Προσανατολίζεται σταδιακά προς τα προσωπικά οράματα για τη ζωή και τον κοινωνικό του ρόλο.
- Κίνητρα για μάθηση: όσο το άτομο ωριμάζει τα κίνητρα είναι εσωτερικά και δεν επιβάλλονται εξωτερικά από τον παιδαγωγό.

3. Το τρίτο στάδιο της πλήρους ωριμότητας είναι το καθαρά στάδιο της **αυτοδιαπαιδαγώγησης**.

Σχολιασμός: Η αγωγή ως επίδραση έχει απώτερο στόχο να λάβει το άτομο μορφή πρέπουσα στον άνθρωπο, δηλαδή να διαμορφώσει μια προσωπικότητα με χαρακτηριστικά ανθρώπινης ποιότητας (**ανθρωπινότητας**). Το καλλιτέχνημα που λέγεται προσωπικότητα και διαπλάθεται με την αγωγή και την αυτοπραγμάτωση, μέσω της αγωγής και παιδείας, σημαίνει ενότητα και αναγωγή όλων των επιμέρους λειτουργιών και ροπών της ύπαρξης σε μια ενιαία αρμονική ολότητα.

Η αρμονική των παραπάνω σύνθεση θεωρείται από την εποχή της κυρίως άνοιξης του ανθρωπίνου πνεύματος της Κλασικής Ελλάδας ως η πεμπτουσία της ανθρωπινότητας του ατόμου. Γιατί για να μορφωθεί ο άνθρωπος πραγματικά και να τείνει να γίνει άρτιος και ολοκληρωμένος, πρέπει να ικανοποιηθούν ολόπλευρα και αρμονικά όλες οι έμφυτες αξιολογικές τάσεις και προδιαθέσεις της ψυχής του.

Η δόμηση της ανθρώπινης προσωπικότητας είναι μια σταδιακή διαδικασία επίπονη και πολύπλοκη. Και όπως κάθε δόμηση απαιτεί ένα αρχιτεκτονικό σχέδιο που να στηρίζεται σε γερά θεμέλια και σκελετό αντοχής και η τελική μορφή να είναι όμορφη από ποιοτικά υλικά συγκρότησης.

Πρώτο μέλημα του ανθρώπου είναι η διατήρηση στη ζωή (επιβίωση) με σχετική άνεση και με νόημα. Είναι η ζωή ως εκ τούτου μια αδιάκοπη σειρά επίλυσης προβλημάτων που προκαλούνται από το φυσικό και το ανθρώπινο περιβάλλον. Το κάθε πρόβλημα προκαλεί και μια ανάγκη και την αντίστοιχη επιθυμία για αναζήτηση επίλυσης, οπότε προκύπτει η σημασία των αξιών, δηλαδή των σχέσεων που ικανοποιούν τις ανάγκες, αλλά και οι αρετές που είναι οι ικανότητες που αναπτύσσει το άτομο για να αντιμετωπίζει τα προβλήματα και να νοιώθει ευτυχισμένος.

Οι ανάγκες που προκαλούν εντάσεις και πιέσεις εσωτερικές πρέπει να τακτοποιηθούν και εξισορροπηθούν. Ταξινομούνται επιγραμματικά σε ανάγκες επιβίωσης, ασφάλειας και

διαίωσις του είδους που συνιστούν τις κατώτερες ζωικές ανάγκες και στις ανώτερες ήτοι του σεβασμού, της αγάπης, της εκτίμησης, της δημιουργίας και της αυτοπραγμάτωσης.

Για την κάλυψη των παραπάνω μεγάλου φάσματος αναγκών ο ανθρώπινος οργανισμός έχει αναπτύξει αντίστοιχες ικανότητες. Τη γνωστική του ικανότητα, το συναισθηματικό του κόσμο και τη δύναμή του για ηθικές πράξεις. Αυτά είναι τα τρία κύρια και βασικά δομικά στοιχεία της ανθρώπινης προσωπικότητας. Είναι οι ποιότητες που αντιστοιχούν στις τρεις βασικές και πανανθρώπινες, γνωστές από την Αρχαία Ελλάδα, ρυθμιστικές αξίες της **Αλήθειας**, του **Κάλλους** και του **Αγαθού**, οι οποίες θεωρούνται αυταξίες, δηλαδή κύριες αξίες που δεν εξαρτώνται από άλλες.

Σε ότι αφορά την παιδαγωγία, όπως πολλοί ειδικοί καταγράφουν εκτιμάται σήμερα στην Χώρα μας βρίσκεται σε μέτριο επίπεδο. Στο σχολείο σχεδόν έχει αμβλυνθεί ο παιδαγωγικός, πλέον του καθαρά γνωστικού, ρόλος του δασκάλου. Η οικογένεια λίγα περιθώρια έχει λόγω των αυξημένων αναγκών για εργασία της μητέρας. Έχει ως εκ τούτου αφηθεί στην τηλεόραση και το διαδίκτυο ο ρόλος του... «παιδαγωγού»! το τι σερβίρεται στους νέους μας είναι σε όλους γνωστό για τις καταστροφικές τους ποιότητες.

Η ανδραγωγία, ενώ στις προηγμένες χώρες έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις (έχουν ήδη ιδρυθεί ειδικά ινστιτούτα), στη Χώρα μας είναι ουσιαστικά άγνωστη παρά το ότι ξεκίνησε από την αρχαία Ελλάδα (οι πρώτοι ανδραγωγοί αναφέρονται ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης κ.ά.). Εμείς τη θεωρούμε ως δεδομένη (από πού άραγε;). Λέμε, μόνον, στην καθημερινότητα «αυτό είναι θέμα αγωγής» !!!

ΧΡΗΣΙΜΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΟΜΗΣΗ ΘΕΜΑΤΑ

Η μοναδικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης

Ο άνθρωπος χωρίς καμιά αμφιβολία αποτελεί μια μοναδικότητα μέσα στον άλλο ζωικό κόσμο. Συγκρινόμενος ακόμη και με τα πλέον προηγμένα από τα άλλα έμβια όντα, εκδηλώνει ριζικώς διαφορετικά γνωρίσματα. Διαθέτει λογική σκέψη μαζί με τη δυνατότητα να αναλύει, να συλλαμβάνει και να κατανοεί αφηρημένες έννοιες . Έχει την ικανότητα να βιώνει και να εκφράζει αισθητικές συγκινήσεις και συναισθήματα . Έχει την αίσθηση της ηθικής ευθύνης . Διαθέτει τη δύναμη να αγαπά. Χαρακτηρίζει ως αξίες έννοιες που του καλύπτουν ανάγκες κάθε είδους και μπορεί να τις ιεραρχήσει αξιολογώντας τις. Δημιουργεί πολιτισμό, ένα μοναδικό πνευματικό δημιούργημα, που βασίζεται στα μοναδικά ανθρώπινα χαρίσματα. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά και όχι μόνο με τις θετικές πλευρές τους φυσικά συνιστούν την ειδοποιο διαφορά, την **ανθρωπινότητα**.

Μια εσωτερική εμπειρία που δεν μπορεί να ερμηνευτεί με τους γνωστούς φυσικούς όρους προσφέρει στον άνθρωπο πρόσβαση στον πνευματικό και νοητό κόσμο. Αυτό είναι η ξεχωριστό χάρισμα της **συνείδησης**¹⁰. Το πώς προήλθε ακόμη είναι άγνωστο. Ίσως ένα άλμα, ίσως μια ανάδυση αρμονικής ολότητας, ίσως μεταφυσική υπέρτατη δύναμη το πρόσφερε. Επιστημονικά δεν αποδεικνύεται ακόμη. Με την πίστη μόνον βιωματικά εξηγείται. Μόνον με τη συνείδηση συλλαμβάνεται το αληθές και το ψευδές, η ομορφιά και η ασχήμια, το καλό και

¹⁰ **Συνείδηση:** Η συνείδηση είναι το δεύτερο[μετά την ανάδυση της ζωής] τεράστιο άλμα στα έμβια όντα. Και από εκεί αρχίζει ουσιαστικά ο άνθρωπος. Συνιστά την ειδοποιο του διαφορά από τα άλλα έμβια. Μόνον ο άνθρωπος σκέπτεται, αμφιβάλλει, αντιλαμβάνεται, επιβεβαιώνει, θέλει, δε θέλει, φαντάζεται, αρνείται, ενσυναίσθάνεται κλπ. Συνείδηση είναι εκείνη η διάσταση του ανθρώπινου πνεύματος χάρη στην οποία είμαστε, αν όχι πάντοτε, τουλάχιστον τις περισσότερες φορές, τρόπον τινά, παρόντες στον εαυτό μας και στις δραστηριότητές μας. Συνιστά ένα από τα βέβαια γνωρίσματα του ανθρώπου και ενέχει ένα βαθύτερο στοχασμό για την ανθρωπινότητα του ανθρώπου. Η ορθή ανάπτυξη του συνειδησιακού χώρου είτε ως προς το αντικείμενο γνώσης, είτε ως προς τον ίδιο τον εαυτό (αυτοσυνειδησία), είτε προς τις ανθρώπινες σχέσεις (ηθική συνείδηση) αποτελεί κύριο δομικό στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας. Ο συνειδησιακός χώρος αρτιώνεται, όταν συσχετισθεί με τον εξωτερικό αντικειμενικό χώρο, τον εσωτερικό βιωματικό χώρο και στις σχέσεις με το ανθρώπινο περιβάλλον. Ειδικότερο σημείο που πρέπει να επισημανθεί στη σύγχρονη κοινωνία είναι η συνάρθρωση «ηθικής συνείδησης και επικοινωνιακής δραστηριότητας».

το κακό. Ως ανθρώπινα όντα έχουμε τη δυνατότητα έστω και μερικής κατανόησης του μυστηρίου του Κόσμου μας, αλλά και μάς επιτρέπεται να κοινωνούμε το προσωπικό μας όραμα με τους άλλους, μέσω της γλώσσας και της ανθρώπινης- καλλιτεχνικής και μη- δημιουργίας. Ολόκληρος ο ηθικός κόσμος, η πρακτική τέχνη του βίου μας, επάνω στην ανθρώπινη συνείδηση εδράζεται.

Ανθρωπινότητα της Κοινωνίας

Η κοινωνία ανθρώπων δεν ένα απλό συνονθύλευμα ούτε μία αγέλη της οποίας η συνοχή της είναι αποτέλεσμα μιας εξωτερικής και μόνον ανάγκης. Είναι κάτι πολύ περισσότερο. Είναι μια **καινούργια οντότητα** και όχι απλά το άθροισμα των μελών της. Η κοινωνία ως **ζωντανός οργανισμός** διαθέτει νέες δυνατότητες που τα άτομα –μέλη της δεν διαθέτουν ξεχωριστά το καθένα άρα αποδίδει ενέργεια και έχει ισχύ απείρως μεγαλύτερη από τα συστατικά της. Για να εκδηλωθούν, όμως, αυτές δυνατότητες που αναδύονται από την κοινωνία ως μοναδικά προϊόντα της πρέπει να συντρέχουν οι συνθήκες μιας αρμονικής σύνθεσης. Ακριβώς, όπως ο ανθρώπινος οργανισμός ως ολοκληρωμένη αρμονική σύνθεση και μόνο τότε, αποδίδει τις ανθρώπινες ιδιότητες και ικανότητες έτσι και η κοινωνία μόνον ως μια οντότητα αποδίδει τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά της. Την **ανθρωπινότητά** της.

Μια ανθρώπινη σύγχρονη κοινότητα όμως συντίθεται από πρόσωπα που το καθένα τους έχει την ξεχωριστή ιδιοσυστασία του και τη βούλησή του. Αυτά συνθέτουν νέες συνθήκες αρμονίας. Είναι πλέον αποδεχτό ότι η ελευθερία του ατόμου είναι πρώτιστη αξία. Αλλά η σύνθεση της κοινωνίας απαιτεί τον περιορισμό της για να επιτευχθεί η σύνθεσή της. Εδώ έγκειται και η προσέγγιση των ορίων, ώστε και η ελευθερία των επιλογών να μη φιμώνονται αλλά και οι συνθήκες συνοχής της κοινωνίας να εξασφαλίζονται. Μόνον όταν τα άτομα νοιώθουν σχετικά ελεύθερα, άρα ευχαριστημένα και ευτυχή, αποδίδουν το μέγιστο των δυνατοτήτων τους. Νοιώθουν τα άτομα ελεύθερα, όταν είναι πεπεισμένα και αποδέχονται την κοινωνία ως δική τους. Ότι ανήκουν εθελοντικά σε αυτή. Τότε και η κοινωνία αποδίδει και το μέγιστο θετικό αποτέλεσμα.

Το ζητούμενο είναι πως θα επιτευχθεί η αρμονία αυτή. Το θέμα αυτό δεν έχει επιλυθεί ακόμη στον απόλυτο βαθμό. Απαιτούνται συνδυασμοί πολλών όρων συνοχής και ανθρώπινων αρετών. Εμπιστοσύνη, ευπείθεια, ειλικρίνεια, θεώρηση του άλλου με το μάτι της ειλικρινούς και όχι από οίκτο φιλανθρωπίας. Θεώρηση του αγνώστου «άλλου» ως ίδιον «εαυτό», και όχι μόνον του «κολλητού μου», του συγγενή μου ή όποιου έχει αποκλειστικά συμφέροντα μαζί μου.

Όλα αυτά είναι αντικείμενα αγωγής και παιδείας και απαιτούν άσκηση ατομική αλλά και συμμετοχική. Και στο σημείο αυτό οι επιλογές των αξιών και ο προσδιορισμός των ατομικών ορίων παίζει σπουδαίο ρόλο. Βάση όμως όλων αυτών είναι ο προσδιορισμός των «μέτρων και αναλογιών» στις σχέσεις των ατόμων. Και αυτό είναι πρόταγμα της παιδείας και της αγωγής.

Ρίζωμα της συνείδησης στο ανθρώπινο καταπίστευμα

Το ανθρώπινο γένος στην ιστορική του διαδρομή με τη δύναμη των πνευματικών του και νοητικών του δυνάμεων δημιούργησε με την ευρεία έννοια έναν κόσμο με αντίστοιχα προϊόντα . Ανέπτυξε θεωρίες, επιστήμες, τέχνες και τεχνικές. Προσέγγισε την αλήθεια της αντικειμενικής πραγματικότητας. Καλλιέργησε τον εσωτερικό κόσμο της ανθρώπινης ύπαρξης . Πολλαπλασίασε τις δυνατότητες, με τις οποίες επεμβαίνει για τη διατήρηση του ανθρώπινου είδους. Αυτές είναι επιτυχίες ατόμων αλλά, κυρίως, συλλογικών προσπαθειών. Είναι ανθρώπινες κατακτήσεις, επάνω στις οποίες στηρίζεται η κάθε ανθρώπινη προσπάθεια για καλύτερη ζωή. Από εδώ πηγάζουν φοβερές δυνάμεις πολύ χρήσιμες, αλλά και καταστροφικές καμιά φορά. Το άτομο δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί απομονωμένο από το περίφημο αυτό καταπίστευμα των παλαιότερων γενεών. Εκεί εντάσσεται και το δικό μας, το προσωπικό και

συλλογικό καθήκον για συμμετοχή μας. Εκεί οροθετείται και η ηθική μας ευθύνη. Ο πιο γνωστός μας επιστήμονας της εποχής μας, ο Αϊνστάιν είχε πει ότι « αισθανόταν ίλιγγο, όταν αναλογιζόταν τα όσα του έχουν προσφέρει οι άλλοι άνθρωποι!». Εμείς, με μηδαμινή συνεισφορά, νοιώθουμε άραγε την ανάγκη να εκφράσουμε αυτή την ευαρέσκεια!

Μέτρο- αρμονική σύνθεση

Αρμονία (από το ρήμα αρarίσκω= συνδέω) σημαίνει η σύμμετρη διάταξη των μερών προς το σύνολο, που δημιουργεί ομαλές σχέσεις ισορροπίας. Μάλιστα η αρμονία των αντιθέτων είναι η πιο χαρακτηριστική και η πιο ωραία. Αρχικά αρμονία σήμαινε απλώς αρμογή, το συνταίριασμα δυο αντικειμένων. Τελικά ο όρος συνδέθηκε με την τάξη και την πειθαρχία των στοιχείων του κόσμου, διευρύνθηκε μάλιστα σε ολόκληρο το φάσμα των ηθικών και κοινωνικών αξιών με την αγωγή ως αρμονική ανάπτυξη των σωματικών και ψυχικών ικανοτήτων του νέου. Το νόημα της αρμονίας βεβαίως είναι πολύ ευρύτερο, αλλά η παιδαγωγική σημασία της ήταν και παραμένει πάντοτε το ιδανικό της αγωγής.

Η αρμονία και η συμφυής με αυτή τάξη, μειώνουν σε ένα βαθμό το υπέρτατο αγαθό της ελευθερίας του ατόμου, αλλά η αναρχία και αταξία μηδενίζουν την ελευθερία και καθιστούν ζωώδεις τις συνθήκες διαβίωσης. Εδώ απαιτείται το μέτρο και οι σωστές αναλογίες. Το πρόσωπο πρέπει να χάσει το ελάχιστο δυνατόν από την ελευθερία του, αλλά και η οντότητα της κοινωνίας πρέπει να βρει την έκφρασή της ως συνόλου. Και εδώ φαίνεται ο αριστοτελικός όρος της «μεσότητας» των αρετών. Στη μεσότητα μόνον δημιουργούνται οι πιο σταθερές και εμμενείς συνθήκες. Η αναλογία της «χρυσής τομής» ή του «χρυσού λόγου» που ακολουθεί ολόκληρη η Φύση στη σύνθεσή της, είναι το πιο δοκιμασμένο παράδειγμα και για την ομορφιά και για την αληθινή ισορροπία. Όχι ακρότητες, αλλά διαλογικότητα και συναίνεση απαιτούν οι σύγχρονες και μελλοντικές κοινωνίες. Δεν πρέπει αποκλειστικά να στηρίζονται στη βία, αλλά στην αποδοχή και ανεκτικότητα και αυτά μέσα στα δικά τους μέτρα, φυσικά, γιατί τότε διατηρείται ο μέγιστος δυνατός βαθμός ελευθερίας του ατόμου και δεν λαμβάνουν χώρα συσπειρώσεις παθογόνες και ούτε διασπάσεις ανεπιθύμητες.

Μορφολογική(ολιστική) θεωρία (Gestalt theory)

Συνιστά μια συστηματική θεωρία που δίνει έμφαση στο «όλον», στο σύνολο. Π.χ., όταν ακούμε ένα μουσικό κομμάτι δεν αθροίζουμε τις μουσικές νότες αλλά βιώνουμε τη μελωδία που αναδύεται από το άθροισμά τους. Κοντολογία, το όλο είναι μεγαλύτερο, είναι κάτι «άλλο» από το απλό άθροισμα των στοιχείων που το αποτελούν.

Οι ολότητες προσδίδουν στις εμπειρίες μας έναν ιδιαίτερο εννοιολογικό χαρακτήρα, είτε έχουμε να κάνουμε με την ενόραση στην ανθρώπινη προσωπικότητα, την αντίληψη ενός γεωμετρικού σχήματος ή στην δυναμική σχέση μεταξύ των μελών μιας ομάδας ή της κοινωνίας γενικότερα. Από το σύνολο αναδύονται καινούργια αποτελέσματα. Το τελευταίο είναι σημαντικότερο στην διαμόρφωση της ανθρώπινης προσωπικότητας, στην ανθρωπινότητα της κοινωνίας ως ενιαίου συνόλου, αλλά και στην προσπάθεια σύλληψης δια μέσου της μορφοποίησης της πραγματικότητας. Απαιτείται όμως προσοχή στις απόλυτα άκαμπτες μορφές, που απομονώνονται σε σημαντικό βαθμό από το περιβάλλον και μας οδηγούν πολλές φορές σε πλάνη. Το μέρος πρέπει να εξετάζεται σε σχέση με το ευρύτερο εσωτερικό περιεχόμενο.

Θεώρημα του Gödel

Στην πολύ γενική μορφή του θεωρήματος διατυπώνεται η θεωρία ότι δεν υπάρχει η έννοια του κλειστού συστήματος στα μαθηματικά. Δηλαδή, υπάρχουν προτάσεις, τις οποίες αισθανόμαστε ότι είναι αληθείς, ξέρουμε ότι είναι αληθείς, αλλά δεν μπορούν να αποδειχθούν μέσα σε ένα σύστημα. Ήτοι, όλα τα συστήματα είναι ανοιχτά. Με άλλα λόγια τα μαθηματικά, δεν θεωρείται πια ως το αυστηρό και ακλόνητο σύστημα που οι μαθηματικοί ονειρεύονταν επί χιλιετίες. Το θεώρημα συνιστά μια σωστή επανάσταση, αφού τα μαθηματικά που συνι-

στούν τον ασφαλέστερο δρόμο προσέγγισης της αλήθειας δεν μπορούν να αποδείξουν την απόλυτη αλήθεια. Κάτι μένει μη διαψεύσιμο, δηλαδή η επιστήμη δεν έχει απόλυτη εφαρμογή. Τότε, πόσο μάλλον σε οποιαδήποτε πρόταση ή φράση ή γνώμη, είναι δυνατόν να υπάρχει «ολόκληρη η αλήθεια»! Ό,τι και να λεχθεί και από οποιονδήποτε, θα απομείνει και κάτι απέξω που μπορεί να είναι σημαντικό ή κάτι ψευδές θα έχει συμπεριληφθεί. Άρα, δεν λέγεται ποτέ ολόκληρη η αλήθεια. Λέγονται μερικές αλήθειες, όχι όμως η μοναδική και ολόκληρη. Αυθεντίες δεν αναγνωρίζονται στον απόλυτο βαθμό.

Αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν πρέπει να αναγνωρίζονται και να γίνονται αποδεχτές μερικές αλήθειες. Τότε θα υπήρχε απόλυτη ανασφάλεια στην ανθρώπινη ψυχή. Απαιτείται ανάπτυξη υψηλής νοητικής κριτικής δύναμης, ώστε να επιλέγονται τα αληθή. Στις απλές περιπτώσεις η αλήθεια είναι ευδιάκριτη, γιατί συγκρίνεται με ένα ψέμα. Στα πολύπλοκα όμως θέματα είναι δυσδιάκριτη, γιατί έχουμε να επιλέξουμε μεταξύ δύο ή περισσότερων αληθειών. Και αυτό είναι πολύ πιο δύσκολο. Απαιτεί εμπάθυνση και κριτική δύναμη που είναι θέματα εξάσκησης και παιδείας.

Σημασία των αρνητικών και θετικών ελάχιστων στην παιδεία

Παιδεία, ετυμολογικά, σημαίνει, κάτι που λαμβάνει χώρα σε μικρές δόσεις και... παιδεύει, εκπαιδεύει από το παιδεύω. Δεν γίνεται μονομιάς. Σταδιακή είναι η διαδικασία της παιδείας, της αγωγής και της μόρφωσης. Είναι δυνατόν όμως να γίνουν θετικά και αρνητικά βήματα. Τα θετικά βήματα μας οδηγούν στη δημιουργία μορφής. Τα αρνητικά στη διάλυση και το χάος. Τα αποτελέσματα είναι συνήθως ανεπαίσθητα και φαίνονται σωρευτικά με την πάροδο του χρόνου. Είναι αποτελέσματα της προσπάθειας τα θετικά και συνέπειες της αμέλειας τα αρνητικά. Για τα τελευταία μπορούμε να πούμε ότι πολλές φορές παίρνουν τη μορφή μιας ανεπαίσθητης διολίσθησης, κατρακύλας. Καθημερινό φαινόμενο, π.χ. το παιδάκι αντιγράφει και δεν του επισημαίνεται ότι είναι πραγματική πνευματική κλοπή αυτή η πράξη. Τού γίνεται σταδιακά στη συνέχεια βίωμα, οπότε τελικά το θεωρεί κατόρθωμα. Το ίδιο συμβαίνει με τις μικροπαραβάσεις, που τελικά οδηγούν και σε εγκλήματα. Τότε όμως, η αποκατάσταση και ο έλεγχος είναι αδύνατος. Όπως ακριβώς και η πυρκαγιά από ένα σπίρτο που τελικά δεν σβήνεται εύκολα, ενώ στα αρχικά στάδια ήταν μια απλή υπόθεση.

Τα ελάχιστα λαμβάνουν ιδιαίτερη σημασία στις τωρινές ανθρώπινες σχέσεις. Οι λεπτοί και με την έννοια της ευγένειας χειρισμοί των θεμάτων είναι συνήθως πιο λυσιτελείς. Προσεγγίζονται καλύτερα οι αντίθετες απόψεις. Τα μεγάλα και άκαμπτα βήματα είναι δυσπροσάρμοστα. Η αισθητική και η λεπτή καλλιέργεια, ίσως, είναι το πρώτο και βασικό στοιχείο της ηθικής μας συμπεριφοράς. Η διαδικασία γίνεται πιο γόνιμη και τα αποτελέσματα είναι πολύ πιο καλύτερα. Η ευγένεια δεν θεωρείται ως ευκρινής αρετή, αλλά είναι η απαρχή όλων των αρετών.

Αυτοπραγμάτωση και κίνητρα της ευτυχίας

Ο άνθρωπος είναι το μοναδικό έμβιο ον που έχει τη ικανότητα να παρατηρεί τον εαυτό του σαν αντικείμενο. Έτσι δημιουργήθηκαν όροι, όπως αυτοπαρατηρησία ή ενδοσκόπηση, αυτοαντίληψη, αυτογνωσία, αυτοπεριγραφή, αυτοέλεγχος, αυτοπειθαρχία κ.ά. μέχρι την αυτοανάπτυξη και την αυτοπραγμάτωση. Με τους τελευταίους όρους νοείται η όλη διαδικασία επίτευξης ανώτερου επίπεδου λειτουργίας και ικανοποίησης. Μια ολοκλήρωση μια ακεραιώση σκέψεων συναισθημάτων και σωματικών διαδικασιών σε μία ύπαρξη με πλήρη λειτουργία. Έννοια της πλήρους λειτουργίας που είναι αντίθετη της έννοιας της διάσπασης, ως τελικός αναπτυξιακός στόχος. Συνιστά (κατά τον Maslow) την κορυφή της ιεραρχίας των ανθρώπινων αναγκών. Αυτό όμως σημαίνει ότι οι βασικές ανάγκες (επιβίωσης, ασφάλειας κλπ.) πρέπει να ικανοποιούνται κατά προτεραιότητα σε κάποιο βασικό βαθμό για να υπάρχει η δυνατότητα ικανοποίησης των ανώτερων αναγκών μέχρι την αυτοπραγμάτωση.

Κίνητρο είναι ό,τι ωθεί ένα πρόσωπο να ενεργήσει κατά συγκεκριμένο τρόπο, να προβεί σε μία πράξη, να υιοθετήσει ορισμένη συμπεριφορά κλπ. Τα κίνητρα αναδύονται από την όλη συγκρότηση της προσωπικότητας του ανθρώπου. Ενώ ισχύει ότι όλοι οι άνθρωποι αναζητούν την ευτυχία, που παίρνει κάθε φορά και σε κάθε άτομο ποικίλο περιεχόμενο. Είναι κίνητρο όλων των πράξεων. Οι ανάγκες καθορίζουν τις αξίες και η ιεράρχηση με γνώμονα τη λογική, των αξιών (αξιολόγηση) προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό η βούληση για ενέργεια προς σκοπούς ευτυχίας. Κάθε ανθρώπινο ον τείνει προς το αγαθό του στο αντικείμενο της αξίας του δηλαδή. Προς την πληρότητα.

Η ηθική πρόταξη της ευτυχίας βασίζεται στην υλοποίηση της εσωτερικής τάξεως, αρμονικής σύνθεσης του εαυτού μας και της εναρμόνισης με το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον. Είναι το κρίσιμο σταυροδρόμι, όπου συναντιέται, αρμονικά η μεγαλύτερη δυνατή κορύφωση της προσωπικής μας μοναδικότητας με τη συνύπαρξη με τον συνάνθρωπό μας. Στο πρόσωπο του συνανθρώπου μας υλοποιείται ουσιαστικά και η επιβεβαίωση του εαυτού μας. Ευτυχία με υψηλές, κατά βάση, επιδιώξεις επιτυγχάνεται με την κάλυψη υψηλών αξιών. Η ρηχή ευδαιμονία και η απλή ευχαρίστηση ταυτίζεται με την ικανοποίηση των ζωικών αναγκών. Η επιλογή είναι του καθενός μας υπόθεση, που εδράζεται ουσιαστικά στον βαθμό της παιδείας του.

Η χρυσή τομή το άριστο παράδειγμα

Η χρυσή τομή είναι η πιο ενδεδειγμένη αναλογία άρμοσης ενός άρτιου συνόλου.

Είναι το «μέτρον άριστον». Άριστον (από το αραρίσκειν= διευθετείν, αρμόζειν) δεν είναι το μέτριο, αλλά το μέτρο, (ποσοτικό, ποιοτικό), που αρμόζει σε συγκεκριμένη περίπτωση και προκύπτει από μια ολική θεώρηση της σπουδαιότητας όλων των επιμέρους στοιχείων. Είναι η αναλογία που προσδιορίζει ακριβέστερα τη «μεσότητα» του Αριστοτέλη.

Η χρυσή τομή είναι η ιδανική «γλώσσα» του διαλόγου. Η διαλεκτική σχέση αποκλίνει προς την αντιπαλότητα, γιατί κάθε θέση προσπαθεί, κατά κάποιο τρόπο, να επιβληθεί στην αντίθετη πλευρά. Η σύνθεση γίνεται σε ανώτερο επίπεδο. Στη διαλογική σχέση υπάρχει ένα διαρκής γόνιμος και **δημιουργικός διάλογος**. Επιλογή των θετικών στοιχείων εκάστης πλευράς, με σκοπό την αποτελεσματικότερη σύνθεση σε ένα πιο αρμονικό όλον, στο οποίο διατηρούνται οι ιδιαιτερότητες των μερών.

Αρμονική σύνθεση της ανθρώπινης προσωπικότητας. «Χρυσούς κανόνες»

Μόνον για λόγους μεθοδολογικής προσέγγισης της ανθρώπινης προσωπικότητας διακρίνουμε τους κύριους χώρους της ανθρώπινης συνείδησης. Δηλαδή τους χώρους του γνωστικού ενεργήματος, της αισθητικής εμπειρίας και της ηθικής πράξης. Ο άνθρωπος εγκέφαλος ενεργεί ως σύνολο και έτσι αναδύεται η όλη πνευματική του λειτουργία.

Η αναζήτηση της αλήθειας προϋποθέτει την ανάπτυξη της κριτικής δύναμης τού νου, που είναι μια αρετή και απαιτεί τη διαβίωση εξάσκηση, όπως όλες οι αρετές. Μια δέσμη αξιών συνιστά η περιοχή της αναζήτησης της αλήθειας. Οι επιστήμες, η φιλοσοφία, ορθός λόγος, στοχασμός, θεωρίες κλπ συνιστούν, τρόπον τινά, τον **αστερισμό της αλήθειας**. Κατά τον ίδιο τρόπο η ευαισθησία της συνείδησης, συνιστά αρετή, που αποτελεί τη βάση της αισθητικής και συναισθηματικής ανάπτυξης του ατόμου. Η ευαισθησία σε αισθητικές εμπειρίες, οι τέχνες, οι συγκινήσεις, τα συναισθήματα κλπ. συνιστούν τον **αστερισμό του κάλλους**. Το ήθος- έθος, η ηθική, το δίκαιο, η δικαιοσύνη, αρμονικές σχέσεις συνιστούν τον **αστερισμό του αγαθού**. Ήτοι την ηθικότητα, που αποτελεί, κατά γενική ομολογία, την ύψιστη συνιστώσα της ανθρώπινης ταυτότητας, την **Αρετή** (με άλφα κεφαλαίο).

Η ενέργεια που αναδύεται από κάθε **αστερισμό επηρεάζεται και αναδρά θετικά και αρνητικά στην ενέργεια που δέχεται από τους άλλους αστερισμούς**. Χρυσούς κανόνες, είναι η σε κάθε περίπτωση αξιολόγηση και εφαρμογή κατά τρόπο αρμονικό όλων των αξιών. Συνήθως, η υπερβολική ανάπτυξη μιας ποιότητας προκαλεί ελλιπή αρμονία στη σύνθεση Εί-

να όμως ανθρωπίνως αδύνατο να επιτευχθεί ταυτόχρονα αυτή η απόλυτα αναλογική αρμονική σύνθεση με τον άπειρο αριθμό και ποιότητες των αξιών. Μια προσέγγιση απόλυτα ικανοποιητική εκτιμάται, ότι επιτυγχάνεται με τη σύνθεση των τριών ρυθμιστικών αυταξιών της αλήθειας, κάλλους και αγαθού. Το πρόβλημα προκύπτει, αφενός στην προσέγγιση της κάθε βασικής αξίας, αλλά και στην αξιολόγησή τους, λαμβανομένου υπόψη της πολυπλοκότητας των θεμάτων και της πολυεπιπεδότητας της πραγματικότητας.

Η μόρφωση, όπως είδαμε, δεν πρέπει σήμερα να αναζητηθεί απλουστευμένα ή εξειδικευμένα σε μια ορισμένη μορφή προτύπου προσωπικότητας, αλλά να κατευθύνει την ανθρώπινη ενέργεια προς τη δημιουργική σύνθεση, στην οποία άνθρωπος και αντικείμενο ενώνονται αδιάσπαστα. Στην συνύπαρξη προσώπου-αντικειμένου σε ένα καινούργιο ανθρώπινο κόσμο. Μια έμπειρη και υπεύθυνη ενόραση και συμπαράσταση στο «είναι» του ανθρώπινου «γίγνεσθαι». Είναι κάλεσμα εγγύτητας και κατανόησης του άλλου. Το σημερινό ηθικό πρόταγμα έγκειται στον σεβασμό της αξιοπρέπειας του άλλου, από τον οποίο πρέπει να αναδύεται ο αυτοσεβασμός του υποκειμένου. Όταν φτάσει στο σημείο αυτό της ολοκλήρωσης τότε αναδύεται φυσιολογικά και η υψηλότερη αξία της αγάπης με την ευρύτερη έννοια της φιλότητας.

Η σωστή αγωγή και μόρφωση οικοδομεί την ενσυναίσθηση, ήτοι τους αγωγούς-δεσμούς διοχέτευσης και ανταλλαγής της εμπιστοσύνης και της αγάπης. Άρα, το πρώτο ζητούμενο είναι μια δέσμευση, που με την ελεύθερη συνειδητή δράση του θα αναλάβει το άτομο-πρόσωπο, να υπερβεί τον εαυτό του και να εντάξει το ατομικό «είναι» στην ανθρώπινη αξία (σχέση), που συνδέει τις ανθρώπινες υπάρξεις σε ένα είδος μέσα στον Κόσμο μας. Αυτή η σχέση συνιστά δύναμη ήτοι την αρετή του συνανήκειν.

Παραδείγματα χρυσού κανόνα

Ο χρυσός κανόνας, λοιπόν, είναι η αρμονική συνθετική χρήση των «αστερισμών» της αλήθειας, του αγαθού και του κάλλους, η οποία βρίσκει άπειρο αριθμό επιτυχημένων εφαρμογών στη ζωή μας. Κάποια ελάχιστα και λίαν συνοπτικά παραδείγματα ελπίζουμε να μας πείσουν για τη σπουδαιότητα του κανόνα.

Τρόπος επικοινωνίας: Κάθε επικοινωνιακή προσέγγιση είναι απείρως πιο γόνιμη, όταν συνδυάζεται δημιουργικά η έκθεση της πραγματικότητας, για την οποία άλλωστε, σχεδόν, ποτέ δεν έχουμε απόλυτη βεβαιότητα, με μια διατύπωση ευγενικής μορφής και με ακεραία συναίσθηση της ηθικής ευθύνης για το καλό. Άκαμπτες, άκομπες και αντικείμενες στα ήθη τοποθετήσεις δυσχεραίνουν την προσέγγιση απόψεων μεταξύ προσωπικοτήτων.

Εδραίωση της εμπιστοσύνης: Η απαραίτητη, για τις καλές ανθρώπινες σχέσεις, εμπιστοσύνη επιτυγχάνεται καλύτερα όταν οι ενέργειες των προσώπων προσεγγίζουν την πραγματικότητα(αλήθεια), γίνονται με ευγένεια (κάλλος) και ακολουθούν ευλαβικά την ηθική συνέπεια και σταθερότητα. Άλλως η εμπιστοσύνη καταρρέει.

Επιλογή ηγέτη: Το άτομο σήμερα σε πολύ μεγάλο βαθμό ανάλογα με την προσωπικότητά του αποφασίζει για το ποιος θα τον διοικεί. Όταν βρίσκεται στην ψηφοδόχο, τότε είναι απόλυτο κυρίαρχο πρόσωπο και πρέπει να υπακούει μόνον στη συνείδησή του, η οποία όμως έχει διαμορφωθεί με την προσωπική του παιδεία. Ο ηγέτης ικανός για το γενικό καλό προς επιλογή πρέπει να διαθέτει τουλάχιστον τα εξής προσόντα: Να μπορεί να προσεγγίζει ορθά την πραγματικότητα (δηλαδή να έχει ισχυρή γνωστική ικανότητα). Να έχει πλούσιο και μορφοποιημένο συγκινησιακό κόσμο, για να μεταδίδει το θετικό πάθος και να εμπνέει και οπωσδήποτε να έχει ηθική συγκρότηση και ακεραιότητα. Ο ηγέτης που δεν διαθέτει, έστω και ένα, από τα παραπάνω χαρακτηριστικά χαρακτηρίζεται από χωλότητα της προσωπικότητας και είναι ακατάλληλος μέχρι και επικίνδυνος για ηγήτορας.

Έννοια της Πατρίδας: Η σύγχρονη έννοια της υπέροχης αξίας της Πατρίδας έχει δυστυχώς σήμερα αλλοιωθεί λόγω δύο ακραίων σκέψεων. Άλλοι πιστεύουν, ότι έχει πλέον εκλείψει κάθε ουσιαστικό περιεχόμενό της και έχει απαξιωθεί τελείως. Την άλλη πλευρά κα-

τέχει η πατριδοκαπηλία. Όπως πάντοτε η χρυσή τομή βρίσκεται κάπου στο συνθετικό μέσον. Η έννοια της Πατρίδας, ιδιαίτερα στην ελληνική γλώσσα, είναι μεστή νοήματος. Και από την ετυμολογία της λέξεως φαίνεται τούτο. Είναι μια σύνθεση της πατρικής στερεής οντότητας (Πατρ.) αφενός, και αφετέρου της πλούσιας σε συναισθήματα στοργικής μητέρας (...ίδα, θηλυκή κατάληξη). Τα δύο μαζί συντίθενται αρμονικά. Ο λαός ολοκληρώνει την έννοια σε μία ενιαία οντότητα. Εκφράζονται δηλαδή αντίστοιχα: Η αντικειμενική και ρεαλιστική, σκληρή τις πιο πολλές φορές, πραγματικότητα με την πλημμυρισμένη με συναισθήματα αγάπη και φροντίδα της Πατρίδας προς τα παιδιά της. Αλλά απαραίτητη είναι και η ηθική δέσμευση των πολιτών για φροντίδα της Πατρίδας που εκδηλώνεται έμπρακτα με την υπακοή στους αναγκαίους για την ύπαρξή της νόμους της.

ΔΟΜΗΣΗ ΑΤΟΜΟΥ

Γενικά

Έχει γίνει αποδεχτό, ότι αφετηρία της δόμησης είναι η ύπαρξη του ατόμου. Η ύπαρξη προσδιορίζει ένα σταθερό σημείο αναφοράς, που εξαρτάται αποκλειστικά από την συνειδησή του (cogito ergo sum, Καρτέσιος). Από εδώ ξεκινάει και η διαρκής, δια βίου διεργασία της αυτογνωσίας, της γνώσης του εξωτερικού Κόσμου, όπως και του εσωτερικού κόσμου μας.

Το θεμέλιο της δόμησης της προσωπικής συνείδησης συνιστούν οι τρεις βασικές αξίες. Η αλήθεια, το κάλλος και το αγαθό. Όταν βρίσκουν εφαρμογή αυτές οι τρεις κύριες αξίες τότε αναδύονται και οι λοιπές αξίες (η ελευθερία, ο έρωτας, η αγάπη, ο σεβασμός, η εμπιστοσύνη, η εκτίμηση, η αυτοπραγμάτωση και η ιερότητα). Οι αξίες ως σχέσεις που πραγματώνονται σε πράγματα ή πρόσωπα ή δράσεις, οπότε τα τελευταία μετατρέπονται σε «αγαθά». Καθίστανται αληθινά, ωραία, καλά, αγαπημένα, ιερά κλπ. Η έλλειψη αυτών των αγαθών προκαλούν τις ανάγκες, τις επιθυμίες και τα κίνητρα για δράση και πράξη. Όταν ένα πρόσωπο πραγματώνει τις αξίες του σημαίνει ότι ικανοποιεί την αυτοπραγμάτωση και αυτοδιαμόρφωση της προσωπικότητας ως ανθρώπινο ον, ως ενιαία αρμονική και ρυθμιστική ολότητα. Η σωστή παιδαγωγική διαδικασία εξασφαλίζει σε σημαντικό βαθμό την ισόρροπη και ορθολογική ανταπόκριση όλων των προθέσεων και ροπών του ατόμου σε μια κλίμακα αξιολογημένων ορθά αξιών. Βασική αρχή συνιστά η ταυτόχρονη θεώρηση και ισόρροπη ικανοποίηση, ει δυνατόν, όλων των αξιών. Τότε μιλάμε για ανάπτυξη των αντίστοιχων αρετών, που εξασφαλίζουν την πραγμάτωση των αξιών.

Αρετές

Ο όρος Αρετή, στη γενική περίπτωση, χρησιμοποιείται κυρίως με ηθικό νόημα και σημαίνει ιδιότητα-ποιότητα του αγαθού ανθρώπου. Ο Αριστοτέλης ορίζει την αρετή ως «έξη, μια μόνιμη, δηλαδή, διάθεση (και ικανότητα) τής ψυχής για καλές πράξεις, που συνοδεύεται από την εξάσκηση της καλοσύνης». Προσδιορίζεται ως «μεσότης» ανάμεσα στις δύο ακρότητες, από τις οποίες η μια είναι έλλειψη αρετής και η άλλη υπερβολή, αλλά συνιστά πρακτικά ένα ποιοτικό μέγιστο. Οι αρετές είναι απαραίτητος όρος για την αρμονική σύνθεση της προσωπικότητας που επιδιώκει η αγωγή. Οι ανθρώπινες αρετές δεν είναι τα απλά χαρίσματα, τα προσόντα και ικανότητες, αλλά δυνάμεις που αναδύονται από την υλοποίηση εν μέτρω σχετικών αξιών και ωθούν σε πράξεις με γνώμονα το ευρύτερο ηθικό αγαθό. Δημιουργούνται κυρίως με τη δια βίου συνειδητή άσκηση. Από την Αρχαιότητα ήδη έχουν γίνει αποδεκτές η φρόνηση, το θάρρος (ανδρεία), η σύνεση (εγκράτεια) και η δικαιοσύνη. Ένα πλήθος αρετών έχει καθιερωθεί, όπως: η πίστη, η γενναιοδωρία, η συμπόνια, η μεγαθυμία, η ευγνωμοσύνη, η ταπεινότητα κλπ. μέχρι την ανιδιοτελή και ελεήμονα φιλόνητη αγάπη.

Βασικές αρετές για τη δόμηση σύγχρονης ανθρωπότητας

Αυτοεκτίμηση: Είναι η σωστή εκτίμηση των δυνατοτήτων μας και η εμπιστοσύνη στις δυνατότητές μας. Είναι βασικός παράγοντας, με τον οποίον καθορίζουμε τα όριά μας, σε

σχέση με το φυσικό και το ανθρώπινο περιβάλλον. Αποχτιέται με τη διαρκή και προσεχτική αυτογνωσία, αυτοπαρατήρηση, αυτοσυνειδησία. Συνιστά την πηγή ενέργειας του εαυτού μας, τη μπαταρία της ψυχής μας. Είναι μια απαραίτητη αρετή για την αρμονική σύνδεση ατόμου με την κοινωνία και το περιβάλλον. Από την αυτοεκτίμηση αναδύεται πλήθος αρετών, με πρώτη την προσωπική ευθύνη. Όπως, όμως, κάθε αρετή συνιστά μια μεσότητα μεταξύ της υπερβολής που οδηγεί στην αλαζονεία, τον ναρκισσισμό και στην έλλειψή της, που οδηγεί στη δουλοπρέπεια και την ανάγκη υποταγής, άνευ όρων, σε ομάδες μικροσυμφερόντων. Η αυτοεκτίμηση δημιουργεί την αγάπη και φροντίδα του εαυτού μας που συνιστά το πρωταρχικό στοιχείο για καταβολή προσπάθειας και κόπου απαραίτητων προϋποθέσεων για τη σκληρή πορεία της δόμησης. Όσο πιο πολύ εκτιμά κανείς τον εαυτό του, τόσο πιο πολύ τον σέβεται και αξιολογεί το συναίσθημα της αξιοπρέπειας. Ζητά λιγότερα από τους άλλους και περισσότερα από τον εαυτό του. Όσο λιγότερα απαιτεί από τους άλλους, τόσο περισσότερο τους εμπιστεύεται. Όσο περισσότερο εμπιστεύεται τον εαυτό του και τους άλλους, τόσο πιο πολύ μπορεί να αγαπάει. Τόσο πιο λίγο φοβάται τους άλλους, τόσο πιο πολλά οικοδομεί μαζί τους. Τόσο πιο πολύ τους γνωρίζει. Τόσο πιο στέρεοι είναι οι δεσμοί και οι γέφυρες ανάμεσα σε αυτόν και τους άλλους.

Η αυτοεκτίμηση αναδύεται από την αυτοσυνείδηση και έχει ως βασικές προϋποθέσεις τρία στοιχεία: τη βαθειά και ειλικρινή αυτογνωσία, μια στερεή γνώση του αντικειμενικού κόσμου (περιβάλλοντος) και βασικά τη θεώρηση του «άλλου» ως εαυτό του (ηθική στάση). Αποτελεί τη βάση της ανδραγωγίας, αλλά και συνιστά μια υπερευαίσθητη εσωτερική συνθήκη. Δημιουργείται ύστερα από λεπτές προσεγγίσεις του ατόμου και του περιβάλλοντός του, καταστρέφεται όμως ακαριαία από κάθε συγκαλυμμένη αλήθεια και πλάνη.

Τα ΜΜΕ, δυστυχώς, με τον τρόπο που μεταδίδουν αποσπασματικά και με υπερβολές τις πληροφορίες, «θανατώνουν» την αυτοεκτίμηση. Το ίδιο συμβαίνει και με την κακή χρήση του διαδικτύου και της ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Είναι η πηγή αλλά και ο βασικός πόλος των αξιών, με δεύτερο πόλο τον «άλλον» και τον κόσμο. Όλες οι αξίες φυτρώνουν στην αυτοεκτίμηση. Εκεί καλλιεργούνται και ριζώνουν αλλά αναπτύσσονται και μεγαλώνουν μέσα στο περιβάλλον, ανθρώπινο και φυσικό.

Ενσυναίσθηση (empathy)

Απόδοση στην ελληνική του όρου «empathy», δανεισμένου από την ελληνική λέξη εμπάθεια, αλλά όχι με τη σημερινή σημασία. Έχει επίσης μεταφραστεί ως μέθεξη, ενδαισθησία, συναισθηματική διείσδυση» κλπ.

Είναι η εξαιρετική δυνατότητα που ουσιαστικά μόνο ο πνευματικά αναπτυγμένος άνθρωπος διαθέτει. Συνίσταται στο χάρισμα να διεισδύει πνευματικά, νοερά και αισθητικά, στο «είναι» των άλλων ανθρώπων, αλλά και των άλλων αντικειμένων, που τον περιβάλλουν, ακόμη και στα άψυχα. Ο άνθρωπος δίνει με την ενσυναίσθηση πνοή και ζωή σε όλο τον ψυχρό αντικειμενικό κόσμο. Κάνει τα δένδρα, τα βουνά, τον ουρανό και το φεγγάρι να μιλούν και να εκφράζονται, γιατί έχει τη δυνατότητα να τους δίνει χαρακτηριστικά ανθρώπων. Να τα κάνει σαν εκείνον. Να τα ανθρωποποιεί.

Η ενσυναίσθηση συνιστά μια ικανότητα να γεφυρώνουμε τους εαυτούς μας με τον περιβάλλον γενικά και τους ανθρώπους ειδικότερα. Είναι το κανάλι επικοινωνίας, γιατί βοηθάει στην παροχέτευση πληροφοριών και συναισθημάτων. Γνωστική ενημερότητα και κατανόηση των σκέψεων και συναισθημάτων ενός άλλου ατόμου και πολλές φορές ενστερνισμός ή ανάληψη και του ρόλου του, μας φέρνει στη θέση του άλλου. Με αυτή την έννοια είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη – οικοδόμηση ενός ηθικού κώδικα. Αναπτύσσει σχέσεις και δεσμούς με τα αντικείμενα και συνανθρώπους του και τους προσδίδει νόημα και αξίες. Άρα, συμβάλλει τα μέγιστα στην αρμονική ένταξη του ατόμου στο σύνολο, αλλά και της ορθότερης ηθικής συμπεριφοράς των χειριστών της εξουσίας, που

λαμβάνουν τις αποφάσεις ενεργειών λαμβάνοντας υπόψη και τη θέση των μελών της κοινωνίας, οπότε οικοδομείται η απαραίτητη εμπιστοσύνη.

Η αρετή ορθής κρίσης

Η προσέγγιση της αλήθειας, μέσα σε ένα περιβάλλον με άπειρες πληροφορίες, μηνύματα, γεγονότα και ποικίλες δράσεις και επιδράσεις, που προκαλούν ένα πραγματικό χάος, είναι δυσχερέστατη, εάν όχι ανέφικτη, για ένα μεμονωμένο άτομο. Ζούμε στην εποχή των πληροφοριών. Τα ποικίλα όργανα που έχει εφεύρει ο άνθρωπος έχουν πολλαπλασιάσει εκατομμύρια φορές τις δυνατότητες των αισθητηρίων οργάνων του. Οι ηλεκτρονικές επικοινωνίες έχουν μηδενίσει ουσιαστικά τις αποστάσεις. Άρα, το άτομο είναι εκτεθειμένο σε ένα βομβαρδισμό άπειρων άμεσων στοιχείων πληροφοριών. Οι εξειδικεύσεις καθιστούν ασύλληπτες τις λεπτομέρειες και των πιο απλών θεμάτων και αντικειμένων αλλά συνήθως αγνοούν το όλο, όπως και τις αλληλοεπιδράσεις των μερών. Και ο άνθρωπος καλείται μέσα σε αυτό το χαοτικό περιβάλλον να βρει μια πειστική απάντηση. Μια «αλήθεια».

Αξίζει να τονισθεί μια μικρή λεπτομέρεια που τη ξεχνάμε. Ο κόσμος είναι ο ίδιος δεν διαφέρει στην ουσία του. Διαφέρουν οι άνθρωποι που αντιλαμβάνονται τον κόσμο. Με άλλα λόγια ο κόσμος μας είναι όπως τον κατανοούμε εμείς οι άνθρωποι. Εξαρτάται από τον πλούτο και τη ζωτικότητα του μυαλού μας. Βλέπουμε αυτό που έχουμε την ικανότητα να δούμε. Είναι ανάγκη όμως να διευκρινίσουμε αυτό που ειδικοί τονίζουν ότι η αντίληψη του κόσμου δεν ταυτίζεται με τον βαθμό ευφυΐας του ατόμου. Είναι η ανάπτυξη της κριτικής του δύναμης και κατάλληλης χρήσης του Λόγου σε συνδυασμό με το σύνολο της πνευματικών ικανοτήτων, που είναι θέμα ανάπτυξης μέσω της συνεχούς εξάσκησης. Το χρυσό κλειδί για μάθηση είναι το ενδιαφέρον και αυτό στηρίζεται κατά βάση στην ορθολογική σπουδαιότητα που δίνουμε στις αξίες μόρφωσης της ατομικής μας προσωπικότητας. Όχι οι ανάγκες να μας οδηγούν στις αξίες αλλά οι αξίες- αρετές να προλαμβάνουν τις ανάγκες. Εκεί έγκειται η ολβιότητα.

Αλλοίμονο, μόνος του και χωρίς τη βοήθεια των λοιπών συνανθρώπων του είναι αδύνατο να δώσει ικανοποιητικές απαντήσεις. Παρά ταύτα, όμως, είναι υποχρεωμένος να αναπτύξει και τη δική του κριτική δυνατότητα του νου, ώστε να αντιλαμβάνεται τουλάχιστον σε παραδεχτό βαθμό τους πιο ειδικευμένους. Αυτή η ατομική ικανότητα λέγεται τακτ της κρίσης. Και αγγίζει τα όρια του ταλέντου και της τέχνης. Βελτιώνεται όμως με την προσπάθεια και την απόκτηση εμπειριών. Απαιτεί συνεχή εξάσκηση, και μάλιστα με διαρκείς αναθεωρήσεις απόψεων. Άρα αμφισβητήσεων. Το θέμα της γνώσης δεν είναι ένα εργαλείο έτοιμο για χρήση. Η γνώση της γνώσης είναι βασικότερη ανθρώπινη ανάγκη. Γιατί καιροφυλαχτούν ροπές προς την πλάνη και το ψέμα. Πολλές φορές οι άνθρωποι δεν καταλαβαίνουμε ότι δεν καταλαβαίνουμε. Από τη φύση τους τα όργανα συλλογής πληροφοριών συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον στις αρνητικές πλευρές των αντικειμένων, ήτοι στο ψεύδος, στην ασχήμια και το κακό. Αυτά εντυπωσιάζουν περισσότερο. Προκαλείται όμως πιο εύκολα, εσφαλμένη εντύπωση.

Πολλές φορές θεωρούμε ότι ενεργοποιούμαστε ορθά, αλλά η αλήθεια λόγω πολυεπιπεδότητας έχει μεταφερθεί σε άλλο διαφορετικό επίπεδο αναφοράς και η σκέψη μας παραμένει κλειδωμένη στην πεποιθήση λανθασμένης εκτίμησης. Η ατομική και συλλογική παιδευτική προσπάθεια προσέγγισης των αληθών στοιχείων ευρύτερων διαστάσεων και η σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου θεώρηση μας προφυλάσσει σημαντικά από την περίπτωση εσφαλμένων εκτιμήσεων και πλάνης. Η **αντίληψή** ιμιας για την πραγματικότητα επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό και από το ατομικό αλλά και το κοινωνικό **ασυνείδητο**^{*}.

¹¹ **Αντίληψη και ασυνείδητο:** Ως γενική έννοια, αντίληψη είναι η ικανότητα να καταλαβαίνει κανείς τι συμβαίνει γύρω του, να συλλαμβάνει στοιχεία της πραγματικότητας και να διαμορφώνει σαφή εικόνα για πρόσωπα και καταστάσεις. Πρώτα γνωρίζουμε και ύστερα το αντιλαμβανόμαστε. Όχι το αντίστροφο.

Η καλλιέργεια θυμικού

Δε σκεφτόμαστε μονάχα επίσης αισθανόμαστε και έτσι βιώνουμε τη ζωή μας. Και η βίωση γίνεται με την «καρδιά». Με το συναίσθημα. Απαιτείται προσοχή όμως. Όχι το συναίσθημα χωρίς μορφή. Ο άμορφος εσωτερικός κόσμος προκαλεί σκοτάδι στη ψυχή μας. Μόνον όταν δώσουμε μορφές στον εσωτερικό μας χώρο νοιώθουμε ισορροπημένοι. Μάλιστα οι μορφές πρέπει να είναι και εύμορφες. Δηλαδή να ζήσουμε στην ομορφιά και την ωραιότητα.

Ο χώρος των συναισθημάτων είναι η πηγή της κινητήριας δύναμης της συνείδησης. Για την ανθρώπινη προσωπικότητα το συναίσθημα είναι ότι το καύσιμο για τον καυστήρα του αυτοκινήτου. Κανένας άνθρωπος δεν έζησε ποτέ με φρόνηση χωρίς να χρησιμοποιήσει τη διάνοια. Αλλά και κανένας άνθρωπος δεν έζησε ποτέ έντονα χωρίς τη συναισθηματική βοήθεια. Μερικοί αποδοκιμάζουν χωρίς σκέψη τη συγκίνηση που προκαλούν τα συναισθήματά μας. Εντούτοις, οι τελευταίες επιστημονικές μελέτες μιλάνε για την αξία της συναισθηματικής νοημοσύνης, οποία είναι αρετή, άρα και πάλι έχουμε ανάδυση από σύνθεση μέτρου. Η πρόχειρη συγκίνηση είναι μια επικίνδυνη δύναμη. Μας κάνει ακατάλληλους για μια εύστοχη ενέργεια με νου και γνώση. Η δυσκολία φέρνει απόγνωση. Απώλεια της ψυχραιμίας που οδηγεί στον αχαλίνωτο φόβο που με τη σειρά του προκαλεί παράλυση και παράνοια.

Οι αξίες της ζωής, όπως είπαμε ήδη, φυτρώνουν στο συναισθηματικό κόσμο μας. Αλλά η αξιολόγησή τους γίνεται με τη βοήθεια του Λόγου. Σκεφτόμαστε με διαύγεια και συναισθανόμαστε βαθιά είναι ο αρμονικός συνδυασμός για μια νικηφόρο ζωή. Οι ευγενείς συγκινήσεις είναι τα δημιουργικά κίνητρα για δράση. Η αγάπη, το θάρρος, η ελπίδα, η υπομονή, η ανεκτικότητα είναι συντελεστές θετικής ανοικοδόμησης. Στον ίδιο χώρο των συναισθημάτων πηγάζει η θέληση για ανάληψη δράσης που αναδύεται από τη σύνθεση και αλληλεπίδραση ορμέμφυτων, στάσεων αλλά και αγωγής.

Εδώ έγκειται και η μεγάλη σημασία της Τέχνης στη γενική της μορφή. Η αισθητική και συναισθηματική καλλιέργεια του εαυτού μας. Η αναζήτηση και η απόκτηση της δυνατότητας βίωσης του Κάλλους, ως ανάδυσης ολιστικής καλλιέργειας. Το κάλλος σε όλα τα είδη των ενεργημάτων του (ομορφιά, ωραιότητα, υψηλό, τραγικό κλπ) εναρμονίζει το εσωτερικό χάος με την παγκόσμια τάξη και αρμονία. Το κάλλος πρέπει κυρίως να το δούμε κυρίως ως εσωτερικό περιεχόμενο και να μη σταθούμε μόνον στην τέρψη μόνο του ματιού όσο σπουδαίο και αν είναι το ενεργημα αυτό. Να το δούμε να διαχέεται και να πλημμυρίζει την όλη προσωπικότητα του ατόμου και να ακτινοβολά και εξωτερικά. Σημαίνει να δώσουμε, ει δυνατόν, την άπειρη διάσταση του κάλλους. Ξεκινώντας από την αισθητηριακό ερέθισμα να προχωρήσουμε στην αισθητική εμπειρία του ωραίου και της γνώσης και πιο πέρα στην ολβιότητα της καλοσύνης και γιατί όχι και στις αγιότητας και ιερότητας πνευματικό κάλλος.

Δεν πρέπει να παραγνωριστούν και οι άπειρες ωραίες πτυχές της απλής καθημερινότητας. Εννοούμε τις αρετές λεπτότητας, όπως της ευπρέπειας, της σύνεσης, της λεπταισθησίας, ευαισθησίας, της ανεκτικότητας και κομπότητας κλπ., οι οποίες ενέχουν μικρές συχνότητες κάλλους αλλά είναι απόλυτα κρίσιμες στη ζωή μας, ειδικά σήμερα, που θέλουμε να συνυπάρχουμε και να διατηρούμε τη μοναδικότητα και ατομικότητα.

Στη σημερινή μας κουλτούρα που οι κατηγορικές εντολές των ηθικών κωδίκων πολύ δύσκολα τηρούνται μόνον η αισθητική καλλιέργεια μπορεί να δημιουργήσει το κατάλληλο κλίμα ανάπτυξης της προσωπικότητας του ανθρώπου. Η ευγένεια, ο αλληλοσεβασμός, η ανεκτικότητα στη συμπεριφορά των άλλων, αλλά και η ευπρέπεια και η αρχαιοελληνική φιλανθρωπία ευδοκιμούν μόνο σε ένα κατάλληλο αισθητικό χώρο της ανθρώπινης ψυχής. Τότε δημιουργείται μια λεπταισθησία και ευαισθησία, που απαιτούν οι σημερινές ανθρώπινες σχέσεις που με τη σειρά τους συνιστούν αξίες μεγάλης προτεραιότητας. Μόνον μέσα σε ένα

κλίμα, που είναι πλημμυρισμένο από ευγενή συναισθήματα αναδύεται ο μεγαλύτερος βαθμός ελευθερίας των ανθρώπων. Τότε νοιώθουν το συναίσθημα της ευαρέσκειας, της ασφάλειας, της εμπιστοσύνης που είναι τα αντίδοτα του φόβου και της ανασφάλειας. Εκεί αναδύεται και ευδοκίμει η ανθρωπινότητα του ανθρώπου.

Αρετή του συνυπάρχειν (amae)

Είναι η ψυχική δύναμη για ενεργή συμμετοχή, ώστε να δημιουργηθούν οι απόλυτα αναγκαίες συνθήκες που όταν συντρέξουν λαμβάνει χώρα η μετάλλαξη και μετουσίωση όλων των μερών σε μια σύνθεση με νέα χαρακτηριστικά. Τότε το συνονθύλευμα μετατρέπεται σε ομάδα. Τότε το όλον λαμβάνει μορφή και δικό του περιεχόμενο. Τότε υπάρχει και ουσιαστικά το είναι της Κοινωνίας. Τότε μπορούμε να μιλάμε για ομάδα, οικογένεια, κοινωνία, έθνος και Πατρίδα. Είναι τότε που έχουμε μπει στα πλαίσια της ηθικής συνύπαρξης. Τότε νοιώθουμε τον άλλο, ως εαυτό. Τότε στην αξιοπρέπεια του άλλου καθρεφτίζεται η δική μας αξιοπρέπεια και κάθε περιορισμός δικός μας είναι έκφανση και αποδέσμευση εσωτερικής μας ελευθερίας. Τότε αναδύεται η ρεαλιστική αγάπη. Τότε τα προβλήματα γίνονται πιο ευεπίλυτα.

Πότε όμως συμβαίνει αυτό για ένα σύνολο ανθρώπων; Η ιαπωνική λέξη amae, θαρρώ, ότι μας δίνει την απόλυτα ωραία έκφραση. Είναι η μαγική, θα έλεγα στιγμή, κατά την οποία νοιώθουμε το υπέροχο συναίσθημα ότι ανήκουμε σε ένα σύνολο, στο οποίο θέλουμε να ανήκουμε και εκείνο μας θέλει ως μέλος του.

Όντως, συμφωνούμε όλοι μας, ότι δεν υπάρχει ωραιότερο συναίσθημα από το να γυρίζεις σπίτι σου που τόσο ο ίδιος θέλεις και να νοιώθεις την αγάπη όλης της οικογένειάς σου ή να πηγαίνεις στο χώρο της εργασίας σου και να αισθάνεσαι ότι και οι συνεργάτες σου σε περιμένουν με λαχτάρα να είσαι κοντά τους ή ακόμη και όταν είσαι μακριά τους θα επιθυμούσανε να σε έχουν δίπλα τους και ανάμεσά τους.

Το ιδεόγραμμα της ιαπωνικής γλώσσας είναι όντως εκφραστικότατο. Απεικονίζει τη μητέρα να κρατάει στην αγκαλιά της το μωρό της! Είναι η κορυφαία εκείνη στιγμή, κατά την οποία το μωρό αισθάνεται τη μεγαλύτερη στοργή και ασφάλεια και η μητέρα κρατάει ό,τι πολυτιμότερο έχει στη ζωή.

Τον αρχέτυπο αυτό ανθρώπινο δεσμό μεταξύ των ανθρώπων οφείλουμε να καλλιεργήσουμε σήμερα. Σήμερα που η ανθρωπότητα κάλυψε τόσο μεγάλη έκταση, ολόκληρο τον Πλανήτη μας, η οποία ξεφεύγει από τα όρια της ατομικής σύλληψης και ισχύος- δράσης μόνον μια ευρύτερη συμμετοχική αλλά και αρμονική δράση μπορεί να φέρει θετικά αποτελέσματα.

Τότε μπορούμε να πούμε ότι βρισκόμαστε στο πεδίο της σημερινής έννοιας της ηθικής, δηλαδή στο διαλογικό χαρακτήρα της δημοκρατικής ποιοτικής συνύπαρξης. Ο διαλογικός τρόπος επικοινωνίας και επίλυση των διαφορών που παρά τα όσα στοιχεία ανωριμότητας συναντάμε καθημερινά, ειδικά στη χώρα μας, είναι ο μόνος ηθικός δρόμος πορείας μας. Η άσκηση και αγωγή, όλων μας για τη δημιουργία κοινωνικής συνείδησης, που να ενώνει με συμπληρωματικό τρόπο ανταγωνιστικούς όρους: συναίρεση/σύγκρουση, ελευθερία-ισότητα-αδελφοσύνη, δικαιώματα/υποχρεώσεις, εθνική ενότητα/κοινωνικοί και ιδεολογικοί ανταγωνισμοί.

Η αναγέννηση της κοινωνίας προϋποθέτει αναγέννηση του ατόμου, ως νέα έννοια του πολίτη και μέλους της σύγχρονης κοινωνίας. Προϋπόθεση είναι όμως η ανάπτυξη της αλληλεγγύης και αυτή είναι συνυφασμένη με την εμπιστοσύνη και το αίσθημα ευθύνης δηλαδή με την ανάπτυξη μιας ανθρωπο-ηθικής. Ορίστε και πάλι μπροστά μας το πρόταγμα ολιστικής παιδείας που συνιστά το μεγάλο και επικίνδυνο σημερινό έλλειμμα της κοινωνίας μας.

Η αρετή του δημιουργικού διαλόγου

Στις ανθρώπινες σχέσεις ο διάλογος δεν πρέπει να θεωρείται, ως μια απλή ανταλλαγή απόψεων, ούτε μια συζήτηση με την έννοια χτυπημάτων «πέρα δώθε», δίκην παιχνιδιού επιτραπέζιας αντισφαίρισης (πιγκ πονγκ). Ο ουσιαστικός διάλογος συνιστά δημιουργία κατάλληλων συνθηκών ανάδυσης νέων απόψεων και λύσεων.

Συνήθως, στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων οι άνθρωποι προσέρχονται με «μη διαπραγματεύσιμες πεποιθήσεις» (κόκκινες γραμμές), που υπάρχουν και στις πιο απλές ακόμη διαφωνίες και συνήθως δύσκολα μπορεί κατανοηθούν ή να ερμηνευτούν ως έχουν.

Εντούτοις σε ένα δημιουργικό διάλογο οι απόψεις αυτές μπορεί και πρέπει να κοινοποιηθούν, αλλά για λίγο να παραμείνουν στην άκρη μέχρι να βρεθεί ικανός τρόπος ικανοποίησης κατά την διαδικασία της συλλογικής δημιουργικότητας.

Κάτω από ευνοϊκές συνθήκες η συν-ομιλία πλημμυρίζει από δημιουργικότητα. Σε αυτή τη φάση λέγεται ότι επικρατεί η δημιουργική ασάφεια. Όντως μια τέτοια πολύτιμη φάση αναπτύσσεται σε όλα τα είδη δημιουργίας σε κάθε τέχνη. Και ο διάλογος είναι τέχνη όπως η στρατηγική και η πολιτική. Πρόκειται για μια «τυρβώδη» διαδικασία ανάλυσης, σύγκρισης, επιλογής και σύνθεσης. Τότε τα θέματα αναλύονται ελεύθερα, σε λεπτότερα στοιχεία που αντιπαρατίθενται και ανασυντίθενται σε νέες απόψεις και συνδυασμούς. Από την αρμονική αυτή σύνθεση αναδύονται νέες προσεγγίσεις που οδηγούν σε λύσεις που καμία από τις μεμονωμένες απόψεις δεν ήταν δυνατόν να προβλέψει.

Επιγραμματικά, τα κρίσιμα στοιχεία ευδόκиму δημιουργικού διαλόγου είναι:

- Η αυθεντικότητα ήτοι η ειλικρίνεια των μερών(αξία αλήθειας).
- Η καλή διάθεση και ευγένεια(αξία του κάλλους).
- Η υπευθυνότητα ήτοι το θεμέλιο της ηθικής στάσης (αξία του αγαθού).
- Η πίστη για το κοινό αποτέλεσμα της συνεργασίας (αξία της ιερότητας).

Τότε, και μόνον τότε, το κάθε μέρος αναλαμβάνει με καλή διάθεση και ευπρέπεια την αληθή ευθύνη του έναντι της όλης διαδικασίας. Οι συνθήκες του διαλόγου ξαφνιάζουν θετικά, γιατί αναδύονται απροσδόκητες ιδανικές λύσεις. Τα μέρη θεωρούν τον εαυτό τους νικητή [win win], γιατί έχουν συμβάλει στο αναδυόμενο κοινό αποτέλεσμα.

Δεν έχουμε, τότε, έναν απλό συμβιβασμό. Ο συμβιβασμός συνήθως είναι χειρότερος από την ήττα, ακόμη και ως έντιμος. Γιατί όλοι αισθάνονται ότι υπέκυψαν στην ανάγκη και συνήθως χωρίζονται σε νικητές και ηττημένους.

Στην περίπτωση περισσοτέρων μερών το πρόβλημα γίνεται πιο σύνθετο. Από μια αρμονική σύνθεση μέσα στα πλαίσια της «χρυσής σύνθεσης»(τομής) και του άριστου μέτρου (μετριοπάθεια) αναδύονται και πάλι νέες λύσεις από τις επωφελούνται όλοι. Οι ισορροπίες, όμως, είναι πιο λεπτές και αναφύεται το φαινόμενο της δύναμης της αδυναμίας. Ήτοι ο ασθενέστερος κρίκος έχει μεγαλύτερη επικινδυνότητα θραύσης, άρα οι παραπάνω όροι δημιουργικής ασάφειας (ειλικρίνεια, καλή διάθεση, υπευθυνότητα και πίστη στο όλο) έχουν πολύ λεπτότερα όρια και υφίσταται άμεσος κίνδυνος να εμφιλοχωρήσουν ο εκβιασμός και η εξαπάτηση.

Υπάρχει και ένας *sui generis* εξαιρετικός διάλογος, ο εσωτερικός μας διάλογος. Ο λόγος, τα συναισθήματα και η βούλησή μας για ηθική πράξη πρέπει να βρίσκονται σε ένα διαρκή δημιουργικό διάλογο. Όταν η αξία της αλήθειας συνδυαστεί αρμονικά με το κάλλος τότε το αγαθό γίνεται πιο απτό και κρυσταλλώνονται πεποιθήσεις και πιστεύω που εγκολπώνονται στην αξία της ιερότητας. Τότε αναδύονται η εμπιστοσύνη, η ελπίδα και τελικά η αγάπη.

Όλες οι αξίες πρέπει να θεωρούνται ταυτόχρονα μέσα στα πλαίσια της χρυσής αναλογίας (τομής) και του μέτρου. Όσο επικίνδυνο είναι να κυριαρχεί σε απόλυτο βαθμό μία αξία άλλο τόσο καταστροφικό για την αρμονία είναι το να παραβλέπεται μια άλλη αξία.

ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΣΗΣ

Η παλαιά μέθοδος, που προέβλεπε τη συντριβή της προσωπικότητας των νέων και την ανάπλαση τους στη συνέχεια, είναι πλέον παρωχημένη και μέθοδος των «ανακυκλώσιμων υλικών». Σήμερα η μόνη μέθοδος, που είναι αποδεκτή, είναι αυτή της διαδικασίας επεξεργασίας των «διαμαντιών». Διατηρούνται οι φυσικές αρετές των ατόμων και γίνεται η καλλιέργεια των αρετών για αντιμετώπιση των πραγματικών δυσκολιών της ζωής και της αρμονικής ένταξης των ατόμων στην κοινωνία.

Ούτε η μέθοδος του αυταρχισμού πρέπει να ακολουθείται καθόσον αν δεν υπάρξει η βούληση του ανδραγωγούμενου κλείνει η πόρτα στην ελεύθερη αποδοχή. Αλλά ούτε μια άναρχη δόμηση έχει καλύτερα αποτελέσματα, καθόσον η απόλυτη ελευθερία της ατομικότητας οδηγεί στην καλλιέργεια των παθών και των ορέξεων.

Η ορθή μέθοδος βρίσκεται στη χρυσή τομή που ενδυναμώνει τον αναπτυσσόμενο νέο και ευνοεί τη φυσική εξέλιξη και ανέλιξη. Δεν αναζητείται μια ορισμένη μορφή απόλυτο πρότυπο, αλλά κατεύθυνση προς την ανθρώπινη ενέργεια, στην οποία ο άνθρωπος και το αντικείμενο ενώνονται αδιάσπαστα. Η μόρφωση σκοπεύει στην επικοινωνία, στη συνύπαρξη προσώπου – αντικειμένου σε ένα νέο ανθρώπινο κόσμο με περισσότερη ανθρωπινότητα.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η αγωγή του ατόμου συνιστά πρώτιστη αξία που απορρέει από την κοινωνική ανάγκη, ανάγκη του συν-υπάρχειν.

Παιδεία, όμως, δεν είναι η απλή συσσώρευση πολλών γνώσεων. Είναι κάτι πολύ βαθύτερο, εκτενέστερο και μονιμότερο. Οι γνώσεις σχεδόν πάντοτε και σύντομα ξεχνιούνται. Ευτυχώς, θα λέγαμε! Παιδεία είναι εκείνο που μένει αφού ξεχαστούν οι γνώσεις ως πληροφορίες. Μέσα στην παιδεία εντάσσεται η γνώση, η μάθηση, η αγωγή, η διαπαιδαγώγηση, η διαβίου παιδεία, η εκπαίδευση, η μόρφωση, ...ο πολιτισμός. Είναι ένα καλά ακονισμένο μυαλό, η ισχυρή κριτική δύναμη της προσωπικότητας, ώστε να μπορεί να βρίσκει πίσω από τα επιφανόμενα την ουσιαστική γνώση. Είναι επίσης μια λεπτή καλλιεργημένη ευαισθησία που να ρυθμίζει τον συναισθηματικό και αισθητικό κόσμο του ανθρώπου. Τέλος, είναι η ρωμαλέα δύναμη τουτέστιν η αρετή για ανάληψη της ευθύνης ηθικών πράξεων. Όλα μαζί τα παραπάνω συναποτελούν την ανθρώπινη προσωπικότητα. Αυτό είναι και το νόημα της παιδείας.

Μόνο με την παιδεία χαλβδώνεται το ανθρώπινο είναι και αντέχει στα ανηλεή χτυπήματα της ζωής. Η ζωή, δυστυχώς δεν είναι παιγνιώδες παιχνίδι. Είναι σύνολο σοβαρότατων παιχνιδιών και απαιτεί για εξισορρόπηση μεγάλη αντοχή του προσώπου. Και οι αντοχές αποκτιούνται με τη βάσανο και όχι με την καταβολή της ελάχιστης προσπάθειας. Με τον πόνο (κόπο) της συνεχούς άσκησης στα δύσκολα προπαιδευτικά προβλήματα. Όχι με την υπερβολική άνεση. Γι' αυτό η παιδεία είναι άλγηση. Μπορεί όμως να γίνει ένα δημιουργικό παιχνίδι, όταν θεωρήσουμε ότι αξίζει πραγματικά.

Ο ορθά παιδευμένος άνθρωπος αισθάνεται την πληρότητα του εαυτού του. Την αυτοεκτίμηση, την αυτοπεποίθηση την γνωρίζει καλύτερα και δεν φοβάται την πραγματικότητα. Είναι εξοικειωμένος με τις δυσκολίες. Νοιώθει ελεύθερος από δεισιδαιμονίες και κακοτυχίες και προλήψεις. Νοιώθει το πλάτεμα του εαυτού του προς την κοινωνία και τους συνανθρώπους του, που τους αγαπά και τον αγαπούν. Βλέπει τον Κόσμο με μεγαλύτερη ευκρίνεια γιατί τον φωτίζει με το φως της πραγματικής γνώσεως και όχι όπως οι εμπορευματοποιημένοι παράγοντες τον σερβίρουν για δικό τους όφελος. Αισθάνεται πιο αυτάρκης και εκτιμά όλους τους κινδύνους στα μέτρα τους και όχι σε μεγέθυνση. Μαθαίνει να μη άγχεται για φανταστικά προβλήματα αλλά μόνο για τα πραγματικά. Επιλέγει τις πραγματικές ανάγκες και όχι εκείνες που του δημιουργούν όσοι τον θεωρούν ως καταναλωτικό, χωρίς νου και κρίση, ον.

Τα πιο δύσκολα και άλυτα προβλήματα της ζωής τα υπολογίζει στις σωστές διαστάσεις τους και δεν τα ξορκίζει. Τα παλεύει με όση ενέργεια έχει αποκτήσει με την παιδεία του και δέχεται τα όριά του στις φυσικές τους διαστάσεις.

Αυτά τα λίγα που αναφέραμε καθιστούν την ποιοτική παιδεία πρώτιστη αξία. Μέσα από την παιδεία αναδύονται αρετές και αξίες, όπως η αγάπη, η καλοσύνη, η συμπάθεια, η εμπιστοσύνη, η δικαιοσύνη, ο αλληλοσεβασμός, η ευχαρίστηση και η ευτυχία και η ολβιότητα.

Είχε λοιπόν απόλυτο δίκαιο ο Σωκράτης, όταν έλεγε: «Η παιδεία παράγει όλα τα αγαθά». Απορούμε πραγματικά: είναι δυνατόν να επιζητήσει κάποιος πιο πειστικά κίνητρα για ανάληψη προσωπικής δράσεως!

Η παιδεία είναι ένας διηνεκής και διαχρονικός προοδευτικός θεσμός όλων των ανθρωπινων κοινωνιών. Θεσμός της υψηλής και ειδοποιού ανθρώπινης ποιότητας. Θεσμός σύγχρονης και μελλοντικής ανθρωπινότητας. Δηλαδή ποιότητας προσώπων αρμονικής σύνθεσης. Δεν απαιτείται υποχρεωτικά υψηλότατο IQ. Φυσικά δε βλάπτει πάντοτε η οξύνοια. Αντίθετα. Παρά ταύτα, όμως, απαιτείται και πλούσιος και αρμονικός συναισθηματικός εσωτερικός κόσμος και οπωσδήποτε, όμως, απαιτείται υψηλό ήθος. Απαιτείται η εν μέτρω συνύπαρξη όλων των αξιολογικών δυνατοτήτων. Ολόπλευρη, ολιστική και πολύτροπη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Υπέρβαση των προσωπικών αγκυλώσεων και αρμονική ενσωμάτωση στη σύγχρονη και στη διαρκώς εξελισσόμενη κοινωνία. Εναρμόνιση και αρμοστικότητα (fitness) με το υγιή σύγχρονο ρυθμό που το άτομο δρα ενεργά και όχι παθητικά και παρασιτικά. Το πρόσωπο – άτομο αποδίδει ωφέλιμη στο περιβάλλον πνευματική αλλά προπαντός πρακτική- ηθική ενέργεια και με την ενέργεια αυτή-δια της ισχύος του, συμβάλλει στην προσωπική δόμηση και έμμεσα στην ανάπτυξη συνεχούς βελτιούμενης και εναρμονιζόμενης στις ανάγκες κοινωνία.

Τούτο σημαίνει να θεμελιώνεται η συνείδηση με τον χρυσό κανόνα, δηλαδή επάνω στην αλήθεια, το κάλλος και το αγαθό. Και εδώ είναι η παμμέγιστη συμβολή χώρων ανθρωποουργίας ήτοι ανάπτυξης ολοκληρωμένης προσωπικότητας. Όχι απλά χώροι εκπαίδευσης μόνο. Ανοιχτά Ιδρύματα πολυδιάστατης καλλιέργειας και ολιστικής δια βίου Παιδείας. Η παιδεία απαιτεί συνεχή προσπάθεια, γιατί «Παιδεία πολλού κόπου και μελέτης μακράς επιγέννημα».(Λογγίνος).

Στα Ιδρύματα αυτά θα πρέπει να καλλιεργούνται η ειλικρινή επιθυμία για προσωπική βελτίωση, ενδιαφέρον που θα αναδύεται από σημερινές ανάγκες και αξίες που θα θεμελιώνονται και θα αναδύονται από την αρμονική εν μέτρω σύνθεση των ρυθμιστικών αξιών (Αλήθεια, Κάλλος και Ηθική Αγωγή).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όλα τα παραπάνω βρίσκονται διατυπωμένα μέσα στο ανθρώπινο πνευματικό καταπίστευμα, που μας έχουν αφήσει οι πρόγονοί μας στοχαστές. Ουσιαστικά δε μπορεί να προσθέσει κανείς κάτι καινούργιο που να μη έχει ειπωθεί. Η δυσκολία είναι μάλλον να μπορέσει κάποιος να τα αφομοιώσει τα τόσα, που έχουν γραφεί. Το μεγάλο ερωτηματικό είναι: αφού τα πάντα, σχεδόν, για την παιδεία και αγωγή έχουν ειπωθεί, τότε, γιατί η εποχή μας χαρακτηρίζεται για το μεγάλο έλλειμμά της. Όλοι συμφωνούν ότι πίσω από όλες τις κακοτυχίες μας που τελευταία μας καταπνίγουν φαίνεται ξεκάθαρα ότι η βασική αιτία όλων των δεινών είναι η έλλειψη παιδείας, με την ευρεία έννοια, και μάλιστα ανδραγωγίας. Δηλαδή, εμείς οι μεγάλοι, που παιδαγωγούμε και διαπαιδαγωγούμε τους νεότερους, έχουμε ελλιπή αγωγή, παρά το ότι τη θεωρούμε ως δεδομένη. Αυτήν την απορία είχα από την αρχή, όταν άρχισα να διατυπώνω τις απόψεις μου. Τώρα που έφθασα σε ένα, μερικό τέλος, η απορία μου βρήκε μια εξήγηση, που είναι απλούστατη. Την είχαν διατυπώσει μέσα στις μεγάλες αλήθειες του μύθου πάλι οι αρχαίοι Έλληνες. Θυμήθηκα το δίλημμα του Ηρακλή. Να επιλέξει τον εύκολο δρόμο της κακίας ή τον δύσκολο της αρετής. Ο Ηρακλής που συμβολίζει τον άνθρωπο Έλληνα και αγωνιστή της εποχής του έκανε την επιλογή του. Διάλεξε το δύσκολο δρόμο. Το άλγημα και το άθλημα. Όχι τον εύκολο τον κατήφορο. Οι πολλοί όμως, μες στους οποίους συμπεριλαμβανόμαστε και εμείς, βρήκαμε μεγάλη άνεση στα εύκολα. Και μείναμε εκεί. Ξεχάσαμε ότι η ζωή έχει και τη δύσκολη πλευρά της. Εκεί είναι και τα μεγάλα χαστούκια της. Για την αντιμετώπιση της δύσκολης πλευράς, μόνον, η σωστή δόμηση παρέχει εγγυήσεις.

Όπως, ήδη αναφέραμε, η όλη δόμηση του ατόμου συνιστά την ύψιστη τέχνη της Ζωής. Είναι μια συνεχής δια βίου συγκρότηση και προσαρμογή. Ποτέ δεν περατώνεται παρά μόνον με το πέρας του βίου. Ουσιαστικά είναι η ίδια μας η Ζωή.

Ο άνθρωπος είναι το τελειότερο και το πιο ολοκληρωμένο ζωντανό ον επάνω στο πλανήτη μας και όπως φαίνεται μέσα σε όλη την Πλάση. Είναι συγκροτημένος κατά θαυμαστό τρόπο, ως έργο υψηλής Τέχνης. Τέχνη με την ευρύτετη έννοια. Της Δημιουργίας. Είναι συγκεκριμένα το τελειότερο έργο τέχνης. Μόνον με την ιδιότητά του αυτή συμμετέχει στην «Αθανασία».

Είναι κατά πάσα πιθανότητα και το μοναδικό ον που συμβάλλει με τη θέλησή του στην αυτοπραγμάτωση. Συμβάλλει, δηλαδή, στη δική του διαμόρφωση, με την πελώρια εσωτερική του δύναμη. Με αυτή την ακατάβλητη, πολύτιμη, αλλά και καταστροφική, πολλές φορές, ισχύ του, ο άνθρωπος γράφει την ιστορία του. Με αυτή τη δύναμη επιβιώνει τόσες χιλιάδες χρόνια. Και ακόμη προσχεδιάζει και το μέλλον του. Εκτελεί το ύψιστο ηθικό καθήκον του προς τους επιγόνους του. Δημιουργεί τις προϋποθέσεις για συνθήκες μιας καλύτερης ζωής για εκείνους.

Αν όμως καταναλώσει την ενέργειά του ολόκληρη για το ίδιο προσωπικό συμφέρον, τότε γίνεται ρίψασπις και επίορκος, ως απόλυτος συμφεροντολόγος. Είναι λοιπόν θέμα ηθικό η συμμετοχή μας στην ευθύνη της δημιουργίας παραγωγικού συνόλου. Είναι πρώτιστο καθήκον, απόλυτο και άκαμπτο η συμμετοχή μας στο έργο της Κοινωνίας μας. Με απώτερο σκοπό μια υπέρτατη, ιδεατή ίσως, πραγματικότητα. Και εάν τούτο φαίνεται ουτοπία υπάρχει ένας καθαρότερος ζωτικός ορίζοντας . Ο ορίζοντας της Πατρίδας και του Έθνους μας που είναι μικρός μεν σε έκταση αλλά τεράστιος σε πνευματικό πλούτο και ιστορία. Άλλωστε, το καταστάλαγμα της όλης παιδείας είναι ο πολιτισμός μας, που διατήρησε και κρατεί την Ελλάδα σε κορυφαία θέση.

Η συμμετοχή μας είναι το μερτικό ευθύνης μας, αλλά και το εισόδημά μας. Φυσικά το ηθικό. Υπάρχει μια μικρή πιθανότητα να μας το αναγνωρίσουν και οι συνάνθρωποί μας και να μας αγαπήσουν με την καρδιά τους, η οποία θα νοιώθει την ευγνωμοσύνη για την προσφορά μας. Και αν αυτό δε συμβεί και τότε ακόμη, ίσως, υπάρξει η πιθανότητα μιας προσωπικής ανακούφισης και λύτρωσης, που πάντοτε συνοδεύει την εκτέλεση του καθήκοντός μας.

Όταν ενεργούμε μόνοι μας, τα αποτελέσματα σε οποιαδήποτε δόμηση είναι πενιχρά. Μόνον με σύμπραξη με τους συνανθρώπους μας θα έχουμε κάποια μεγαλύτερη ελπίδα για ένα θετικό αποτέλεσμα.

Να γιατί είναι απαραίτητη η αρετή του συνανήκειν. Είναι χαλεποί οι καιροί μας και οι δρόμοι δύσβατοι και ναρκοθετημένοι. Χέρι-χέρι και με μια ανάσα, μπορούμε να ελπίζουμε. Η Κιβωτός Ολιστικής Παιδείας που συνιστά χώρο ανδραγωγίας ίσως μας δώσει τις δυνάμεις να αντέξουμε στις σύγχρονες και μελλοντικές προκλήσεις.

Το τελικό μας συμπέρασμα, που αναδύεται αυθόρμητα από μια ψυχή συντονισμένη στις ποικίλες, τεράστιες και αναπάντεχες δυσχέρειες (ενίοτε θανατηφόρες) της ανθρώπινης ζωής επάνω στον πλανήτη μας είναι το ακόλουθο:

Η παιδεία, με σκοπό τη μόρφωση προσώπου, δηλαδή ατόμου με αρμονική σύνθεση γνωστικού, θυμικού και ηθικού περιεχομένου συνιστά πρώτιστη αυταξία. Είναι μια διαρκής άσκηση αρετών με κίνητρο το ιδανικό της συν-ανθρωποποίησης των ατόμων, σε μια κοινωνία μαζικού χαρακτήρα, όπως η σημερινή. Σήμερα που χομπσιανά κοινωνικά φαινόμενα, όπως «όλοι εναντίον όλων» (homo homini lupus est) κυριαρχούν στη ζωή των ανθρώπων, μόνο η πολύτροπη και ολιστική παιδεία, με στόχο τη μόρφωση ανθρώπινων προσώπων είναι η μοναδική διέξοδος.

Η παιδεία, με αυτή τη μορφή, είναι ένα αντίδοτο στη δυστυχία του ανθρώπου. Γιατί ρίχνει φως στην πραγματικότητα, βελτιώνει τις σχέσεις των συν-ανθρώπων και τελικά, όχι σπάνια, αμβλύνει την ένταση της δυστυχίας. Μας κάνει πιο δυνατούς και ικανούς, ώστε να βιώνουμε ως ωραία τη ζωή ακόμη και στις πάρα πολύ δύσκολες πτυχές της.

Η παιδεία που παράγει αυτά τα αγαθά είναι εκείνη, που οι αρχαίοι προγονοί μας εμπνεύστηκαν. Όχι η ατομοκρατία, αλλά ο ανθρωπισμός- ανθρωπινότητα είναι η πνευματική αρχή του. Σημαίνει την αγωγή του ατόμου προς την αληθή μορφή, δηλαδή αυτό τούτο το γίνεσθαι και είναι του ανθρώπου. Πέραν από ένα αυτόνομο εγώ υπάρχει μια εικόνα, ως ιδέα του ανθρώπου. Μια εικόνα, που ισχύει και υποχρεώνει το ανθρώπινο είδος, όπως την έπλασαν οι παιδαγωγοί, οι ποιητές, οι καλλιτέχνες, οι ερευνητές και φιλόσοφοι. Ήτοι μια εικόνα που προκύπτει από μια διαρκώς αυξανόμενη συνειδητότητα και μας οδηγεί σε ένα αγώνα αγωγής, που δεν διακόπτεται ποτέ.

ΑΝΤΙ ΓΙΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Όλα ή σχεδόν όλα έχουν αρυσθεί από τα άπειρα, που έχουν λεχθεί από τους ειδικούς στα θέματα της παιδείας και της αγωγής, προς τους οποίους ο γράφων είναι ευγνώμων. Μια μικρή σταχυολόγηση και μια προσπάθεια εκ μέρους μου για συνοπτική σύνθεση και παρουσίαση έγινε. Ευελπιστούμε μόνον από την ταπεινή αυτή σύνθεση να αναδυθεί κάτι **χρήσιμο** για ελάχιστους, έστω, αναγνώστες. Την επιτυχία της θα κρίνει ο αναγνώστης, τον οποίο ευχαριστώ που ανέγνωσε το πόνημα μέχρι το τέλος του.

Δημήτριος Κ. Μπάκας
Μάρτιος 2017